

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία»

Θέμα ΔΕ

**«Η Συμβολή και η Πρόσληψη του Κ. Φαβιέρου στην Ελληνική Επανάσταση του
1821: Κάρυστος, Χίος και Αθήνα»**

Ακαδημαϊκό έτος 2025-2026

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΙΒΑΣ

Αριθμός Μητρώου
524560

Ιούνιος 2026

Στα παιδιά μου, Αλέξη και Ηλία

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Ελευθερία Μαντά, για την πολύτιμη καθοδήγηση, την επιστημονική της κατάρτιση και την αμέριστη υποστήριξή της σε όλα τα στάδια της εκπόνησης της παρούσας μελέτης. Οι εύστοχες παρατηρήσεις, οι ουσιαστικές συμβουλές και το συνεχές ενδιαφέρον της συνέβαλαν καθοριστικά στην ολοκλήρωση της εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να την ευχαριστήσω για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, καθώς και για την ενθάρρυνση και τη διάθεσή της να μοιραστεί τις γνώσεις και την εμπειρία της. Η συνεργασία μας υπήρξε ιδιαίτερα δημιουργική και αποτέλεσε πολύτιμη πηγή έμπνευσης και επιστημονικής εξέλιξης.

Τέλος, εκφράζω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στην οικογένειά μου και στους ανθρώπους που με στήριξαν με υπομονή, κατανόηση και ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειας αυτής. Χωρίς τη συμπαράστασή τους, η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας δεν θα ήταν δυνατή.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στον ρόλο και την ιστορική πρόσληψη του Κάρολου Φαβιέρου στο πλαίσιο της Ελληνικής Επανάστασης, με ιδιαίτερη έμφαση στη στρατιωτική του δράση στην Κάρυστο, την Αθήνα και τη Χίο. Το πρώτο μέρος της μελέτης εξετάζει το ιστορικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της εποχής, δίνοντας έμφαση στον ευρωπαϊκό φιλελληνισμό, στη στρατιωτική κατάσταση της επαναστατημένης Ελλάδας και στην ανάγκη δημιουργίας ενός τακτικού στρατού. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη βιογραφία του Φαβιέρου, στη στρατιωτική του σταδιοδρομία και στον διορισμό του ως διοικητή του Ελληνικού Τακτικού Στρατού το 1825.

Η μελέτη εξετάζει επίσης την προσπάθεια του Φαβιέρου να εφαρμόσει ευρωπαϊκές στρατιωτικές αρχές πειθαρχίας, ιεραρχίας και συστηματικής εκπαίδευσης στις ελληνικές επαναστατικές δυνάμεις. Αναλύεται ο ρόλος του στην οργάνωση και ανάπτυξη του Τακτικού Στρατού, ενώ παράλληλα παρουσιάζονται τα προβλήματα που αντιμετώπισε εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας, της έλλειψης πόρων και των συγκρούσεων μεταξύ τακτικών και άτακτων στρατιωτικών σχηματισμών. Η εργασία αναλύει ακόμη τη συμμετοχή του σε σημαντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως η εκστρατεία της Καρύστου, η ενίσχυση της Ακρόπολης των Αθηνών και η εκστρατεία της Χίου, αναδεικνύοντας τόσο τα πλεονεκτήματα όσο και τις αδυναμίες της δράσης του.

Τέλος, η μελέτη μελετά την ιστορική αξιολόγηση του Φαβιέρου από ελληνική, ευρωπαϊκή και σύγχρονη ιστοριογραφική σκοπιά. Καταδεικνύεται ότι, παρότι οι ενέργειές του προκάλεσαν αντιπαραθέσεις και επικρίσεις, ο Φαβιέρος αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα στον εκσυγχρονισμό των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων και συνέβαλε ουσιαστικά στη θεσμική συγκρότηση του νεότερου ελληνικού κράτους. Η παρακαταθήκη του αντανάκλα τη γενικότερη επιρροή του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού στον ελληνικό αγώνα για ανεξαρτησία και του εξασφαλίζει θέση ανάμεσα στους σημαντικότερους ξένους υποστηρικτές της Ελληνικής Επανάστασης.

Λέξεις-κλειδιά: Κάρολος-Νικόλαος Φαβιέρος, Ελληνική Επανάσταση 1821, φιλελληνισμός, Τακτικός Στρατός, στρατιωτική οργάνωση, Κάρυστος, Αθήνα, Χίος, ιστορική πρόσληψη, στρατιωτική ιστορία.

Abstract

This research focuses on the role and the historical reception of Charles Nicolas Fabvier in the context of the Greek War of Independence, especially for his military actions in Karystos, Athens and Chios. The first section of the research is the historical and ideological background of the time, emphasizing the European Philhellenism, the military situation in revolutionary Greece and the need for a regular army. Special emphasis is placed on Fabvier's biography, military history and his being appointed commander of the Greek Regular Corps in 1825.

The study also examines Fabvier's attempt to apply European military rules of discipline, hierarchy and systematic training to the Greek revolutionary forces. He examines his role in the organization and development of the Regular Army; while also discussing the problems he encountered because of political instability, the lack of resources and conflict between the regular and irregular military formations. The paper also offers a closer look at his involvement in major military campaigns such as the Karystos campaign, the rescue of the Acropolis of Athens and the Chios expedition and discusses his strengths and weaknesses.

Finally, the study examines the historical evaluation of Fabvier from a Greek, European and modern historiographical point of view. It shows it was the events surrounding his actions that sparked controversy and criticism, but Fabvier was a major factor in the modernization of the Greek military forces and helped to bring about the institutionalization of the new Greek state. It is a legacy that represents the general influence of European Philhellenism on the Greek struggle for independence, and that entitles him to rank among the most prominent foreign supporters of the Revolution.

Keywords: Charles Nicolas Fabvier; Greek War of Independence; Philhellenism; Regular Army; military organization; Karystos; Athens; Chios; historiography; military history.

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1: Ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο	10
1.1 Ο φιλελληνισμός και η ευρωπαϊκή διάσταση.....	10
1.2 Η στρατιωτική κατάσταση στην επαναστατημένη Ελλάδα.....	13
1.3 Η ανάγκη δημιουργίας τακτικού στρατού	15
Κεφάλαιο 2: Ο Φαβιέρος και η συγκρότηση του τακτικού στρατού	18
2.1 Βιογραφία και στρατιωτική συγκρότηση του Φαβιέρου	18
2.2 Η οργάνωση του τακτικού στρατού	24
2.3 Συγκρούσεις και προκλήσεις	28
Κεφάλαιο 3: Η στρατιωτική δράση του Φαβιέρου	31
3.1. Στρατιωτική δράση στην Πελοπόννησο.....	31
3.2. Η εκστρατεία στην Εύβοια-Κάρυστο	32
3.3. Ο ρόλος του στην Αθήνα.....	34
3.4. Η εκστρατεία στη Χίο.....	39
Κεφάλαιο 4: Η ιστορική αποτίμηση του Φαβιέρου	42
4.1 Η πρόσληψη από τους Έλληνες	42
4.2 Η εικόνα του Φαβιέρου στην Ιστοριογραφία	44
Συμπεράσματα	51
Βιβλιογραφία	Error! Bookmark not defined.

Εισαγωγή

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της ευρωπαϊκής ιστορίας του 19ου αιώνα και οδήγησε στη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου εθνικού κράτους στα Βαλκάνια. Ξεκινώντας ως εξέγερση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Επανάσταση εξελίχθηκε σε έναν πολυετή και ιδιαίτερα σύνθετο αγώνα, στον οποίο συνυπήρχαν στρατιωτικές επιχειρήσεις, πολιτικές διεργασίες, κοινωνικές μεταβολές και έντονη διεθνής εμπλοκή. Οι πρώτες επιτυχίες των Ελλήνων κατά τα έτη 1821-1822 δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την εγκαθίδρυση επαναστατικών διοικήσεων και την ανάπτυξη θεσμών πολιτικής εκπροσώπησης. Ωστόσο, η έλλειψη ενιαίας στρατιωτικής οργάνωσης, οι τοπικές αντιπαραθέσεις και οι εμφύλιες συγκρούσεις οι οποίες ξέσπασαν κατά τη διάρκεια του Αγώνα περιόρισαν σημαντικά την αποτελεσματικότητα της ελληνικής πλευράς¹.

Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1820 η Ελληνική Επανάσταση εισήλθε σε μία ιδιαίτερα κρίσιμη φάση. Η επέμβαση του Ιμπραήμ πασά στην Πελοπόννησο, η ενίσχυση των οθωμανικών επιχειρήσεων στη Στερεά Ελλάδα και η πτώση του Μεσολογγίου το 1826 ανέτρεψαν σε μεγάλο βαθμό τις αρχικές ισορροπίες του Αγώνα. Στις αρχές του 1827 η στρατιωτική κατάσταση παρέμενε αβέβαιη, ενώ οι οικονομικές δυνατότητες της επαναστατικής διοίκησης ήταν εξαιρετικά περιορισμένες. Η Πελοπόννησος είχε υποστεί εκτεταμένες καταστροφές από τις επιχειρήσεις του Ιμπραήμ και σημαντικό τμήμα του πληθυσμού είχε αναγκαστεί να εγκαταλείψει τις εστίες του, επιβιώνοντας κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Η κοινωνική και οικονομική αποδιοργάνωση, σε συνδυασμό με τις στρατιωτικές πιέσεις τις οποίες δεχόταν η Επανάσταση, δημιουργούσαν ένα περιβάλλον έντονης αβεβαιότητας σχετικά με την τελική έκβαση του Αγώνα. Παράλληλα, οι ευρωπαϊκές εξελίξεις και η ανάπτυξη του φιλελληνικού κινήματος προσέδωσαν στον ελληνικό αγώνα διεθνή διάσταση, προσελκύοντας πολιτικούς, διανοούμενους και στρατιωτικούς από πολλές χώρες της Ευρώπης².

¹ Α.Ε. Βακαλόπουλος, (2007). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη. σ. 175-196.

² Σ. Γ. Χάου, (1997). *Ιστορική σκιαγραφία της Ελληνικής Επανάστασης* (Ι. Χατζηεμμανουήλ, μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Εκάτη, σ. 403-405.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδείχθηκε η σημασία της συγκρότησης τακτικού στρατού κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η ανάγκη πειθαρχημένων και οργανωμένων στρατιωτικών δυνάμεων συνδέθηκε άμεσα με την προσπάθεια των επαναστατικών αρχών να δημιουργήσουν ένα λειτουργικό κράτος, ικανό να ασκεί αποτελεσματική διοίκηση και να εξασφαλίζει διεθνή αναγνώριση. Η συγκρότηση τακτικών στρατιωτικών μονάδων αποτέλεσε βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του πολέμου και για την ενίσχυση της πολιτικής αξιοπιστίας της επαναστατημένης Ελλάδας απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις³.

Από τα πρώτα χρόνια του Αγώνα, οι εξελίξεις στον ελληνικό χώρο παρακολουθούνταν στενά από την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, ενώ η αρχαία ελληνική κληρονομιά λειτούργησε ως ισχυρό σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη του φιλελληνικού κινήματος. Παρά την αρχική επιφυλακτικότητα των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, οι οποίες επηρεάζονταν από τις αρχές της Ιεράς Συμμαχίας και την αντίθεσή τους προς τα επαναστατικά κινήματα, η ελληνική υπόθεση συγκέντρωσε σταδιακά σημαντική υποστήριξη από διανοούμενους, πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους της Ευρώπης. Η σύνδεση των επαναστατημένων Ελλήνων με την κλασική αρχαιότητα, σε συνδυασμό με τη δημοσιότητα που έλαβαν γεγονότα, όπως οι σφαγές αμάχων και η πολιορκία του Μεσολογγίου, συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός ευνοϊκότερου διεθνούς κλίματος για τον ελληνικό αγώνα⁴.

Η ανάπτυξη του φιλελληνισμού αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες διεθνοποίησης της Ελληνικής Επανάστασης. Οι ρίζες του φιλελληνικού κινήματος δεν βρίσκονται αποκλειστικά στην Ελληνική Επανάσταση αλλά συνδέονται με ευρύτερα πνευματικά ρεύματα της Ευρώπης, όπως η Αναγέννηση, ο κλασικισμός και κυρίως ο Ρομαντισμός του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα. Η στροφή των Ευρωπαίων προς την αρχαία ελληνική κληρονομιά, η μελέτη των κλασικών συγγραφέων και η εξιδανίκευση της Ελλάδας ως κοιτίδας του ευρωπαϊκού πολιτισμού δημιούργησαν ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό κλίμα για την υποστήριξη της ελληνικής υπόθεσης. Κατά την περίοδο της Επανάστασης το ενδιαφέρον αυτό μετατοπίστηκε

³ Βακαλόπουλος, ό.π, σ. 438.

⁴ Θ. Κατσουγιαννόπουλος, & Γ. Μπουρτζής, (2020). «Η εξωτερική επέμβαση στην επαναστατημένη Ελλάδα (με έμφαση στον ρόλο των τριών Μεγάλων Δυνάμεων)». *Pro Justitia*, 3, σ. 179-198.

σταδιακά από τα μνημεία και τα ερείπια της αρχαιότητας προς τους ίδιους τους Έλληνες, οι οποίοι άρχισαν να παρουσιάζονται ως συνεχιστές της ιστορικής και πολιτισμικής κληρονομιάς της κλασικής Ελλάδας. Μέσα από τον Τύπο, τη λογοτεχνία, τα φιλελληνικά σωματεία και τις δημόσιες εκδηλώσεις διαμορφώθηκε ένα ισχυρό ρεύμα συμπαράστασης, το οποίο εκδηλώθηκε με οικονομικές ενισχύσεις, πολιτικές παρεμβάσεις και αποστολή εθελοντών στην επαναστατημένη Ελλάδα. Ιδιαίτερα στη Γαλλία, στη Γερμανία και στη Μεγάλη Βρετανία δημιουργήθηκαν οργανωμένα φιλελληνικά δίκτυα που συνέβαλαν καθοριστικά στη διάδοση της ελληνικής υπόθεσης και στην κινητοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπέρ του Αγώνα⁵.

Η διεθνής απήχηση της Ελληνικής Επανάστασης δεν εκφράστηκε μόνο μέσω της πολιτικής και ηθικής υποστήριξης που παρείχαν οι φιλελληνικοί κύκλοι της Ευρώπης, αλλά και μέσω της άμεσης συμμετοχής ξένων εθελοντών στον Αγώνα. Στρατιωτικοί, αξιωματικοί, γιατροί και διανοούμενοι από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες ταξίδεψαν στην επαναστατημένη Ελλάδα, θεωρώντας ότι η ελληνική υπόθεση αποτελούσε ταυτόχρονα αγώνα ελευθερίας και αναβίωσης των αξιών που συνδέονταν με την κλασική αρχαιότητα. Ανάμεσα στις προσωπικότητες που διαδραμάτισαν ουσιαστικό ρόλο ξεχωρίζει ο Γάλλος αξιωματικός Κάρολος Φαβιέρρος, ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στην οργάνωση του Τακτικού Στρατού και στην εισαγωγή ευρωπαϊκών προτύπων στρατιωτικής εκπαίδευσης και διοίκησης. Η δράση του συνδέθηκε τόσο με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των τελευταίων ετών της Επανάστασης όσο και με τη γενικότερη προσπάθεια εκσυγχρονισμού των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων⁶.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσωπικότητα του Φαβιέρρου παρουσιάζει ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον. Η δράση του συνδέθηκε άμεσα με δύο από τις σημαντικότερες διαστάσεις της Ελληνικής Επανάστασης: αφενός με τη διεθνή και φιλελληνική υποστήριξη προς τον ελληνικό αγώνα και αφετέρου με την προσπάθεια δημιουργίας ενός οργανωμένου τακτικού στρατού κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Ως Γάλλος

⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 268-276.

⁶ G Toliás, (2017). "The resilience of Philhellenism." *The Historical Review/La Revue Historique*, 13, 65-68, Wallace, J., & Lambropoulos, V. (2021). "Hellenism, philhellenism and classical reception: Commemorating the 1821 revolution." *Classical Receptions Journal*, 13(4), σ. 574-575.

αξιωματικός με εμπειρία από τους Ναπολεόντειους πολέμους, ο Φαβιέρος μετέφερε στην επαναστατημένη Ελλάδα γνώσεις στρατιωτικής οργάνωσης, πειθαρχίας και διοίκησης, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη συγκρότηση του Τακτικού Στρατού. Παράλληλα, η συμμετοχή του σε σημαντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως η εκστρατεία στην Κάρυστο, η άμυνα της Αθήνας και η εκστρατεία στη Χίο, τον κατέστησαν μία από τις πλέον εμβληματικές μορφές του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού που έδρασαν στον ελληνικό χώρο τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τη συμβολή του Φαβιέρου στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, εξετάζοντας τόσο τον ρόλο του στη συγκρότηση και λειτουργία του Τακτικού Στρατού όσο και τη συμμετοχή του σε κρίσιμες στρατιωτικές επιχειρήσεις των τελευταίων ετών του Αγώνα. Παράλληλα, η εργασία επιδιώκει να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο προσλήφθηκε η προσωπικότητά του από τους Έλληνες συγχρόνους του, καθώς και τη θέση που κατέχει στη νεότερη ελληνική και ευρωπαϊκή ιστοριογραφία. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις επιχειρήσεις της Καρύστου, της Αθήνας και της Χίου, οι οποίες αναδεικνύουν τόσο τις δυνατότητες όσο και τα όρια του Τακτικού Στρατού σε μία περίοδο έντονων στρατιωτικών και πολιτικών προκλήσεων.

Κεφάλαιο 1: Ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο

1.1 Ο φιλελληνισμός και η ευρωπαϊκή διάσταση

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 δεν υπήρξε μόνο ένα εθνικό απελευθερωτικό κίνημα εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ένα γεγονός με ευρεία διεθνή απήχηση, το οποίο κινητοποίησε πολιτικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές δυνάμεις σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η υποστήριξη που εκδηλώθηκε προς τον ελληνικό αγώνα συνδέθηκε άμεσα με το φιλελληνικό κίνημα, ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που συνδύαζε τον θαυμασμό για την αρχαία Ελλάδα, τις φιλελεύθερες ιδέες της εποχής και την πεποίθηση ότι οι επαναστατημένοι Έλληνες αποτελούσαν τους συνεχιστές ενός πολιτισμού που είχε συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας⁷.

Οι ρίζες του φιλελληνισμού ανάγονται σε μακρόχρονες πνευματικές διεργασίες που είχαν διαμορφωθεί ήδη από την εποχή της Αναγέννησης και ενισχύθηκαν κατά τον Διαφωτισμό και τον Ρομαντισμό. Η αναβίωση του ενδιαφέροντος για την αρχαία ελληνική γραμματεία, η διάδοση του κλασικισμού και η στροφή της ευρωπαϊκής διανόησης προς τα πρότυπα της αρχαιότητας καλλιέργησαν ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό υπόβαθρο για την ανάπτυξη φιλελληνικών αισθημάτων. Κατά τον 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα η Ελλάδα προβαλλόταν ως το λίκνο της δημοκρατίας, της φιλοσοφίας, των τεχνών και των επιστημών, ενώ η ευρωπαϊκή διανόηση θεωρούσε ότι ο ελληνικός πολιτισμός είχε προσφέρει τα θεμέλια πάνω στα οποία οικοδομήθηκε ο σύγχρονος ευρωπαϊκός κόσμος. Ως αποτέλεσμα, η ελληνική εξέγερση δεν αντιμετωπίστηκε ως μία ακόμη περιφερειακή επανάσταση, αλλά ως αγώνας που αφορούσε το ίδιο το πολιτισμικό παρελθόν της Ευρώπης και την ηθική της υποχρέωση απέναντι στους απογόνους των αρχαίων Ελλήνων⁸.

Σημαντική συμβολή στη διάδοση του φιλελληνισμού είχαν οι Ευρωπαίοι περιηγητές, λογοτέχνες και διανοούμενοι, οι οποίοι μέσα από τα έργα τους συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερα θετικής εικόνας για την ελληνική

⁷ Wallace & Lambropoulos, ό.π.

⁸ Βακαλόπουλος, σ. 268-271, Wallace & Lambropoulos, ό.π.

υπόθεση. Προσωπικότητες όπως ο Chateaubriand, ο Hölderlin, ο Raybaud και ο Fauriel παρουσίαζαν την Ελλάδα ως τόπο ιστορικής μνήμης, πολιτισμού και ελευθερίας, ενώ παράλληλα προέβαλαν την αντίληψη της ιστορικής συνέχειας μεταξύ της αρχαίας και της νεότερης Ελλάδας. Οι αναφορές στον Μαραθώνα, τις Θερμοπύλες και σε άλλες εμβληματικές στιγμές της ελληνικής αρχαιότητας χρησιμοποιήθηκαν συχνά για να παρουσιαστεί η Επανάσταση ως αναβίωση της αρχαίας ελληνικής ελευθερίας. Μέσα από ταξιδιωτικά κείμενα, λογοτεχνικά έργα, δημοσιεύματα και ιστορικές μελέτες ενισχύθηκε η αντίληψη ότι η απελευθέρωση της Ελλάδας αποτελούσε υπόθεση ολόκληρης της Ευρώπης και όχι αποκλειστικά των ίδιων των Ελλήνων⁹.

Ο φιλελληνισμός δεν περιορίστηκε όμως σε ένα ιδεολογικό ή πολιτισμικό ρεύμα. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης εξελίχθηκε σε σημαντικό πολιτικό και διεθνές ζήτημα, επηρεάζοντας τη δημόσια γνώμη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Η δημοσιοποίηση γεγονότων, όπως η καταστροφή της Χίου το 1822 και η Έξοδος του Μεσολογγίου το 1826, προκάλεσαν έντονη συγκίνηση και ενίσχυσαν τη συμπάθεια προς τους Έλληνες. Σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις ιδρύθηκαν φιλελληνικές επιτροπές οι οποίες οργάνωσαν εράνους, συγκέντρωσαν οικονομικούς πόρους, δημοσίευαν ενημερωτικό υλικό και υποστήριξαν έμπρακτα τον ελληνικό αγώνα. Ιδιαίτερα στη Γαλλία, στη Μεγάλη Βρετανία, στη Γερμανία, στην Ελβετία και στις Ηνωμένες Πολιτείες αναπτύχθηκαν οργανωμένα δίκτυα υποστήριξης τα οποία διατήρησαν το ελληνικό ζήτημα στο επίκεντρο της διεθνούς επικαιρότητας¹⁰.

Παράλληλα, το φιλελληνικό κίνημα εκφράστηκε και μέσω της άμεσης συμμετοχής εθελοντών στον Αγώνα. Από τις πρώτες κιόλας φάσεις της Επανάστασης, στρατιωτικοί, αξιωματικοί, γιατροί, μηχανικοί και λόγιοι από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες κατέφθασαν στην Ελλάδα προκειμένου να συνδράμουν τους επαναστατημένους Έλληνες. Η παρουσία τους υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική όχι μόνο στο πεδίο των επιχειρήσεων αλλά και στη μεταφορά τεχνογνωσίας σχετικής με τη στρατιωτική οργάνωση, τη διοίκηση και τη λειτουργία σύγχρονων κρατικών θεσμών.

⁹ Βακαλόπουλος, ό.π, σ. 271-276.

¹⁰ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 273-275, 2007, Tolias, ό.π., σ. 51-70, 2017, Κατσουγιαννόπουλος & Μπουρτζής, ό.π. σ. 75-98.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η συμβολή των Γάλλων φιλελλήνων, πολλοί από τους οποίους είχαν αποκτήσει εμπειρία στους Ναπολεόντειους Πολέμους και μετέφεραν στην Ελλάδα γνώσεις σχετικές με την οργάνωση, την πειθαρχία και τη λειτουργία τακτικών στρατευμάτων. Η δράση τους συνέβαλε ουσιαστικά στις προσπάθειες συγκρότησης του Ελληνικού Τακτικού Στρατού, ο οποίος επιχειρούσε να λειτουργήσει σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά στρατιωτικά πρότυπα¹¹.

Στο πλαίσιο αυτό αναδείχθηκε η μορφή του Γάλλου αξιωματικού Κάρολου Νικόλαου Φαβιέρου (Charles Nicolas Fabvier), ο οποίος επρόκειτο να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση και ανάπτυξη του Ελληνικού Τακτικού Στρατού. Ο Φαβιέρος ενσάρκωνε σε μεγάλο βαθμό τα ιδανικά του φιλελληνισμού, καθώς συνδύαζε την προσωπική συμμετοχή στον ελληνικό αγώνα με την προσπάθεια μεταφοράς ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων στην επαναστατημένη Ελλάδα. Η δράση του δεν μπορεί να γίνει κατανοητή έξω από το ευρύτερο πλαίσιο του φιλελληνικού κινήματος, το οποίο παρείχε στην ελληνική υπόθεση όχι μόνο ανθρώπινο δυναμικό αλλά επίσης πολιτική, οικονομική και ηθική υποστήριξη¹².

Η σημασία του φιλελληνισμού υπερέβη τα όρια της ίδιας της Επανάστασης. Η συνεχής προβολή του ελληνικού ζητήματος στον ευρωπαϊκό Τύπο και η κινητοποίηση της κοινής γνώμης συνέβαλαν στη σταδιακή μεταβολή της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων και στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων που οδήγησαν τελικά στη διεθνή αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Παράλληλα, ο φιλελληνισμός παρέμεινε ένα ισχυρό ιδεολογικό και πολιτισμικό ρεύμα και μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, επηρεάζοντας τις σχέσεις της Ευρώπης με την Ελλάδα και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της εικόνας της νεότερης Ελλάδας ως κληρονόμου της κλασικής αρχαιότητας¹³.

¹¹ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, (2025). *Η συμβολή των φιλελλήνων στη δημιουργία του ελληνικού τακτικού στρατού και ναυτικού: Πρακτικά ημερίδας*, 9 Μαΐου 2025. Εκδόσεις Γκοβόστη, σ. 39-42.

¹² Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ό.π., σ. 44-49.

¹³ Toliás, ό.π., σ. 581-585.

1.2 Η στρατιωτική κατάσταση στην επαναστατημένη Ελλάδα

Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, η στρατιωτική οργάνωση των Ελλήνων παρουσίαζε σημαντικές αδυναμίες που επηρέαζαν την αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων. Παρότι οι Έλληνες σημείωσαν εντυπωσιακές επιτυχίες κατά τα πρώτα χρόνια του Αγώνα, η έλλειψη ενιαίας διοίκησης, οι τοπικές αντιπαραθέσεις και οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες δυσχέραιναν τη συγκρότηση σταθερών στρατιωτικών δομών. Η πλειονότητα των στρατιωτικών επιχειρήσεων διεξαγόταν από άτακτα σώματα αρματολών, κλεφτών και τοπικών πολεμιστών, τα οποία διέθεταν σημαντική εμπειρία στον ανταρτοπόλεμο αλλά περιορισμένη δυνατότητα ένταξης σε μόνιμες και πειθαρχημένες στρατιωτικές μονάδες. Οι ένοπλες αυτές ομάδες λειτουργούσαν κυρίως στη βάση προσωπικών δεσμών και τοπικών εξαρτήσεων, γεγονός που δυσχέραινε τον συντονισμό ευρύτερων επιχειρήσεων και τη διαμόρφωση ενιαίας στρατηγικής¹⁴.

Οι αδυναμίες αυτές έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς ήδη από το 1822. Κατά την εκστρατεία του Μαχμούτ πασά Δράμαλη στην Πελοπόννησο, η ταχεία προέλαση των οθωμανικών δυνάμεων προκάλεσε έντονη αναστάτωση στους πληθυσμούς και ανέδειξε τα προβλήματα οργάνωσης της ελληνικής πλευράς. Η έλλειψη επαρκούς στρατολόγησης, οι συγκρούσεις μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων και η αδυναμία συγκρότησης μόνιμων στρατιωτικών σχηματισμών περιόριζαν τη δυνατότητα αποτελεσματικής αντίδρασης απέναντι σε έναν οργανωμένο και πολυάριθμο αντίπαλο. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης είχε επανειλημμένα επισημάνει ότι οι παρεμβάσεις των πολιτικών αρχών σε ζητήματα στρατολόγησης και διοίκησης αποδυνάμωναν τις ελληνικές δυνάμεις, ενώ οι συνεχείς έριδες υπονόμευαν τη συνοχή του αγώνα¹⁵.

Παρόμοια προβλήματα αναδείχθηκαν και στη Μάχη του Πέτα τον Ιούλιο του 1822. Εκεί οι ελληνικές δυνάμεις και το Τάγμα των Φιλελλήνων βρέθηκαν αντιμέτωποι με έναν καλύτερα οργανωμένο οθωμανικό στρατό. Παρά την αξιολογή

¹⁴ A. Barlagiannis, 2022. "From warriors to soldiers: Regularising military logistics and the emergence of military medicine. The case of the *armatoles* (c. 1800–1831)", *Historein*, 20(1). Ανάκτηση από το διαδίκτυο, Μάιος 2026.

¹⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 223-225.

αντίσταση των τακτικών τμημάτων, η αποδιοργάνωση μέρους της ελληνικής παράταξης και η εγκατάλειψη κρίσιμων θέσεων οδήγησαν στην περικύκλωση των ελληνικών δυνάμεων και στην καταστροφή του Τάγματος των Φιλελλήνων. Οι βαριές απώλειες κατέδειξαν ότι η επιτυχής αντιμετώπιση σύγχρονων στρατών απαιτούσε μεγαλύτερη πειθαρχία, σαφέστερη ιεραρχία και καλύτερο επιχειρησιακό συντονισμό. Η εμπειρία του Πέτα αποτέλεσε ένα από τα πρώτα γεγονότα που ανέδειξαν την ανάγκη δημιουργίας τακτικού στρατού σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα¹⁶.

Κατά τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο. Το 1825 και το 1826 η Οθωμανική Αυτοκρατορία υιοθέτησε μια πιο συστηματική στρατηγική ανακατάληψης των επαναστατημένων περιοχών, ενώ η επέμβαση του Ιμπραήμ πασά στην Πελοπόννησο αύξησε σημαντικά την πίεση προς τους Έλληνες. Η πτώση του Μεσολογγίου το 1826 αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα για την Επανάσταση και ανέδειξε τη δυσμενή στρατιωτική θέση στην οποία είχε περιέλθει ο ελληνικός αγώνας¹⁷.

Η επιδείνωση της στρατιωτικής κατάστασης συνοδευόταν από σοβαρά προβλήματα στο εσωτερικό της ελληνικής πλευράς. Οι πολιτικές αντιπαραθέσεις, οι προσωπικές φιλοδοξίες των τοπικών αρχηγών και η αδυναμία αποτελεσματικού συντονισμού μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών οργάνων περιόριζαν σημαντικά την ικανότητα οργάνωσης μιας ενιαίας στρατηγικής. Η κυβέρνηση αδυνατούσε συχνά να εξασφαλίσει επαρκή χρηματοδότηση και εφοδιασμό για τις στρατιωτικές δυνάμεις, ενώ η έλλειψη σταθερής διοίκησης δυσχέραινε τη διεξαγωγή συντονισμένων επιχειρήσεων σε διαφορετικά μέτωπα του Αγώνα. Επιπρόσθετα, η ενεργός δύναμη του ελληνικού στρατού και του στόλου παρουσίαζε σημαντική κάμψη, ενώ παράλληλα μεγάλος αριθμός ενόπλων σωμάτων παρέμενε αδρανής ή υπολειτουργούσε λόγω οικονομικών δυσχερειών¹⁸.

¹⁶ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 218-220.

¹⁷ W. St Clair, (2022). *Who Saved the Parthenon? A New History of the Acropolis Before, During and After the Greek Revolution*. London: Open Book Publishers., σ. 277-280.

¹⁸ G. Finlay, (2021). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμ. Γ'). Απόδοση στη νέα ελληνική της μετάφρασης του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Αθήνα: Το Βήμα. σ. 99-104.

Η στρατιωτική κατάσταση των Ελλήνων επιβαρυνόταν ακόμη περισσότερο από τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Αιγαίο. Η Επανάσταση δεν διεξαγόταν μόνο στην ξηρά αλλά και στη θάλασσα, όπου η διάκριση μεταξύ πολεμικής δράσης, ιδιωτικής ναυτικής πολεμικής τέχνης και πειρατείας ήταν συχνά ασαφής. Η αδυναμία της προσωρινής ελληνικής διοίκησης να ασκήσει πλήρη έλεγχο στις ναυτικές δυνάμεις και στα ιδιωτικά πλοία δημιούργησε προβλήματα ασφάλειας και ανεφοδιασμού. Συγχρόνως, προκάλεσε αντιδράσεις από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις που επιθυμούσαν την προστασία του εμπορίου τους στην Ανατολική Μεσόγειο. Η κατάσταση αυτή ανέδειξε τα όρια της επαναστατικής διοίκησης και την ανάγκη δημιουργίας επαρκώς οργανωμένων στρατιωτικών και διοικητικών θεσμών¹⁹.

1.3 Η ανάγκη δημιουργίας τακτικού στρατού

Η προσπάθεια συγκρότησης τακτικού στρατού συνδεόταν άμεσα με την επιδίωξη δημιουργίας ενός αναγνωρίσιμου και οργανωμένου κράτους. Οι ελληνικές επαναστατικές αρχές επιδίωξαν ήδη από τα πρώτα χρόνια του Αγώνα να εμφανιστούν ως νόμιμη πολιτική και στρατιωτική εξουσία, ικανή να ασκεί έλεγχο στις ένοπλες δυνάμεις και να διεξάγει πόλεμο σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η ανάγκη αυτή έγινε ακόμη πιο εμφανής καθώς οι Μεγάλες Δυνάμεις αντιμετώπιζαν με επιφυλακτικότητα τις άτακτες μορφές πολέμου και συνέδεαν τη διεθνή αναγνώριση με την ύπαρξη συγκροτημένων πολιτικών και στρατιωτικών θεσμών²⁰.

Όπως φάνηκε παραπάνω, η ανάγκη δημιουργίας τακτικού στρατού στην Ελλάδα δεν πρόκυπτε μόνο από τις στρατιωτικές απαιτήσεις του πολέμου αλλά και από μια ευρύτερη διαδικασία πολιτικής και διοικητικής συγκρότησης. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα παρατηρήθηκε σε ολόκληρο τον οθωμανικό χώρο μια σταδιακή μετάβαση από τα παραδοσιακά σώματα πολεμιστών προς πιο οργανωμένες και πειθαρχημένες στρατιωτικές δομές. Η διαδικασία αυτή συνδεόταν με τη συγκέντρωση πόρων από την κεντρική εξουσία, τη δημιουργία σταθερών

¹⁹ E. de Lange, (2023). "Navigating the Greek Revolution before Navarino: Imperial interventions in Aegean waters, 1821–1827." *Journal of Modern European History*, 21(2), 181-198.

²⁰ de Lange, ό.π., σ. 181-198.

μηχανισμών ανεφοδιασμού, τη μισθοδοσία των στρατιωτών και την ανάπτυξη διοικητικών θεσμών ικανών να ελέγχουν τις ένοπλες δυνάμεις²¹.

Στο πλαίσιο αυτό, η συγκρότηση τακτικού στρατού στην επαναστατημένη Ελλάδα αποτελούσε μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας μετασχηματισμού των ένοπλων σωμάτων. Η δημιουργία στρατιωτικών καταυλισμών, η καθιέρωση σταθερής μισθοδοσίας, η ανάπτυξη δικτύων ανεφοδιασμού και η σταδιακή ενσωμάτωση των αρματολών σε οργανωμένους στρατιωτικούς σχηματισμούς αποτέλεσαν βασικές προϋποθέσεις για τη μετατροπή των «πολεμιστών» σε «στρατιώτες». Η εξέλιξη αυτή συνδέθηκε άμεσα με την ενίσχυση της κεντρικής πολιτικής εξουσίας και με τη διαμόρφωση των πρώτων κρατικών μηχανισμών που αργότερα θα χαρακτήριζαν το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος²².

Ο αγώνας για τη δημιουργία τακτικών στρατών δεν περιοριζόταν μόνο στην ελληνική πλευρά. Το 1826 ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ προχώρησε σε εκτεταμένες στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις, επιδιώκοντας να εισαγάγει ευρωπαϊκά πρότυπα οργάνωσης και εκπαίδευσης στον οθωμανικό στρατό. Η προσπάθεια αυτή συνδέθηκε με τη σταδιακή υπονόμηση του σώματος των γενιτσάρων και την εισαγωγή νέων μορφών στρατιωτικής εκπαίδευσης, βασισμένων στην πειθαρχία, στο τακτικό βήμα και στη χρήση σύγχρονου οπλισμού. Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει ότι η στροφή προς τα ευρωπαϊκά στρατιωτικά πρότυπα αποτελούσε ευρύτερο φαινόμενο της εποχής και όχι αποκλειστικά ελληνική επιδίωξη²³.

Οι προσπάθειες άρχισαν να αποδίδουν αποτελέσματα κατά τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης. Οι ελληνικές δυνάμεις στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα κατά το 1828–1829 ενεργούσαν πλέον με μεγαλύτερη πειθαρχία και συστηματικότητα, πολιορκώντας οργανωμένα τις εχθρικές θέσεις και επιτυγχάνοντας την παράδοσή τους μέσω συντονισμένων επιχειρήσεων. Η εικόνα αυτή μαρτυρεί τη σταδιακή επικράτηση μορφών στρατιωτικής οργάνωσης που βασίζονταν στη σαφέστερη διοίκηση, στην πειθαρχία και στον αποτελεσματικότερο επιχειρησιακό σχεδιασμό,

²¹ Barlagiannis, ο.π.

²² Barlagiannis, ο.π.

²³ Σ. Τρικούπης, (2012). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως* (Τόμ. 3). Αθήνα: Παναγιώτης Ασλάνης, σ. 184-185.

στοιχεία τα οποία αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά του τακτικού στρατού που επιχείρησε να δημιουργήσει η ελληνική πλευρά²⁴.

Οι παραπάνω εξελίξεις κατέδειξαν ότι η επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης δεν εξαρτιόταν αποκλειστικά από τον ηρωισμό και την εμπειρία των άτακτων σωμάτων, αλλά και από την ικανότητα δημιουργίας συγκροτημένων στρατιωτικών θεσμών. Η ανάγκη αυτή έγινε ιδιαίτερα επιτακτική μετά την επέμβαση του Ιμπραήμ και τις σοβαρές στρατιωτικές δυσχέρειες που αντιμετώπισε η ελληνική πλευρά κατά τα έτη 1825-1826. Η διοίκηση επιδίωξε να ενισχύσει τις δυνατότητές της μέσω της στρατολόγησης και της δημιουργίας τακτικών στρατιωτικών μονάδων, ικανών να λειτουργούν σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα οργάνωσης και πειθαρχίας. Στην προσπάθεια αυτή πρωταγωνιστικό ρόλο ανέλαβε ο Φαβιέρος, ο οποίος υποστήριξε τη συγκρότηση ενός μόνιμου στρατού ευρωπαϊκού τύπου και συνέβαλε καθοριστικά στην εκπαίδευση, την οργάνωση και την επιχειρησιακή ανάπτυξη των ελληνικών τακτικών δυνάμεων. Η δράση του συνδέθηκε στενά με την προσπάθεια μετασχηματισμού των ελληνικών ενόπλων σωμάτων και με την ευρύτερη διαδικασία κρατικής συγκρότησης, η οποία συνόδευσε τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης. Για τον λόγο αυτό η μελέτη της προσωπικότητας και του έργου του Φαβιέρου αποτελεί βασικό άξονα για την κατανόηση τόσο της στρατιωτικής εξέλιξης του Αγώνα, όσο και της μετάβασης από τις παραδοσιακές μορφές πολέμου σε ένα περισσότερο οργανωμένο και θεσμοθετημένο στρατιωτικό σύστημα²⁵.

²⁴ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 438.

²⁵ D. Brewer, (2004). *Η φλόγα της ελευθερίας: Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, 1821-1833* (μτφρ. Γ. Σχορετσανίτης). Εκδόσεις Ενάλιος, σ. 287.

Κεφάλαιο 2: Ο Φαβιέρος και η συγκρότηση του τακτικού στρατού

2.1 Βιογραφία και στρατιωτική συγκρότηση του Φαβιέρου

Εικόνα 1. Κάρολος Φαβιέρος, 1782-1855.

Ο Κάρολος Νικόλαος Φαβιέρος υπήρξε μία από τις πιο σύνθετες μορφές του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού, καθώς η παρουσία του στην Ελληνική Επανάσταση δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως πράξη ιδεαλιστικής συμπάθειας προς τους Έλληνες. Η πορεία του είχε ήδη διαμορφωθεί μέσα από τις πολιτικές αναταράξεις της Γαλλικής Επανάστασης, τη στρατιωτική εμπειρία των Ναπολεόντειων πολέμων και τη μεταναπολεόντεια απογοήτευση πολλών Γάλλων αξιωματικών μετά την παλινόρθωση των Βουρβόνων. Γεννήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1782 στη Λωρραίνη και προερχόταν από οικογένεια με παλαιές νομικές και διοικητικές παραδόσεις,

συνδεδεμένες με το παλαιό καθεστώς. Η οικογενειακή αυτή αφετηρία έχει σημασία, διότι δείχνει ότι ο Φαβιέρος δεν ξεκίνησε ως επαναστατικός ριζοσπάστης, αλλά διαμόρφωσε σταδιακά μια προσωπική πολιτική ταυτότητα μέσα από τις εμπειρίες της εποχής του. Η ίδια πηγή σημειώνει ότι ο πατέρας του υπήρξε βασιλικός εισαγγελέας, ενώ η οικογένεια Fabvier είχε λάβει τίτλους ευγενείας ήδη από τον 18ο αιώνα, στοιχείο που φωτίζει την κοινωνική του προέλευση και την απόσταση την οποία αργότερα θα έπαιρνε από την οικογενειακή παράδοση²⁶.

Η Γαλλική Επανάσταση υπήρξε καθοριστική για την πρώιμη διαμόρφωση του Φαβιέρου, όχι μόνο ως ιστορικό πλαίσιο αλλά και ως οικογενειακό τραύμα. Οι γονείς του φυλακίστηκαν κατά την περίοδο της Τρομοκρατίας, ενώ ο μεγαλύτερος αδελφός του έζησε εξόριστος στην Αγγλία, γεγονότα που φαίνεται ότι επηρέασαν βαθιά την αντίληψή του για την πολιτική αστάθεια, τη βία και την εξουσία. Παρά την οικογενειακή του σύνδεση με τη μοναρχική παράδοση, ο ίδιος απομακρύνθηκε σταδιακά από τις πεποιθήσεις του περιβάλλοντός του και ανέπτυξε μια ιδιότυπη φιλελεύθερη στάση, η οποία συνδύαζε πατριωτισμό, προσωπική τιμή και αντίθεση στον αυταρχισμό. Αυτή η πορεία είναι σημαντική για την κατανόηση της μετέπειτα στρατεύσής του στον ελληνικό αγώνα, διότι ο Φαβιέρος δεν προσέγγισε την Ελλάδα ως απλός ρομαντικός ταξιδιώτης, αλλά ως στρατιωτικός που αναζητούσε νέο πεδίο δράσης για τις πολιτικές και ηθικές του αξίες. Η πολιτική του ταυτότητα, επομένως, δεν ήταν στατική, αλλά διαμορφώθηκε μέσα από διαδοχικές ρήξεις με την οικογένεια, το γαλλικό κράτος και τελικά το καθεστώς των Βουρβόνων²⁷.

Η επιλογή της στρατιωτικής σταδιοδρομίας υπήρξε ένα από τα πρώτα σημεία ρήξης του Φαβιέρου με τις προσδοκίες της οικογένειάς του. Αντί να ακολουθήσει τις νομικές σπουδές που προορίζονταν για εκείνον, επέλεξε τη στρατιωτική εκπαίδευση και αποφοίτησε από την Πολυτεχνική Σχολή του Παρισιού, η οποία θεωρούνταν βασικός θεσμός για την τεχνική και στρατιωτική κατάρτιση αξιωματικών. Στη συνέχεια εντάχθηκε στο Πυροβολικό, ένα σώμα που απαιτούσε τεχνική γνώση, πειθαρχία και μαθηματική ακρίβεια, αλλά ταυτόχρονα προσέφερε μεγάλες δυνατότητες διάκρισης

²⁶ Γ. Καρουζάκης, (2024). "Κάρολος-Νικόλαος Φαβιέρος: Η φιλελληνική περιπέτεια ενός φλογερού πνεύματος." *Πρόσωπα + Ιστορίες*, τεύχος 14. *Η Καθημερινή*, σ. 1-8, 23 Απριλίου 2024.

²⁷ Καρουζάκης, ό.π., σ. 1-8.

στο πεδίο της μάχης. Η ένταξή του στο Πυροβολικό εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την έμφαση που έδινε αργότερα στην οργάνωση, στην εκπαίδευση και στη συγκρότηση τακτικού στρατού. Η στρατιωτική του ταυτότητα, επομένως, συγκροτήθηκε μέσα σε ένα ευρωπαϊκό περιβάλλον όπου η πειθαρχία, η ιεραρχία και η τεχνική επάρκεια αποτελούσαν βασικές προϋποθέσεις της πολεμικής αποτελεσματικότητας²⁸.

Η συμμετοχή του Φαβιέρου στους Ναπολεόντειους πολέμους ενίσχυσε την εμπειρία του σε μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις και τον ενέταξε στην πολεμική κουλτούρα της γαλλικής Μεγάλης Στρατιάς. Πολέμησε σε διάφορα μέτωπα, διακρίθηκε σε αποστολές και έλαβε τιμητικές διακρίσεις, μεταξύ των οποίων και αυτή της Λεγεώνας της Τιμής. Η εμπειρία αυτή τον κατέστησε αξιωματικό με υψηλή αυτοπεποίθηση και βαθιά πίστη στη σημασία της οργανωμένης στρατιωτικής δύναμης. Ειδικότερα, οι Γάλλοι βετεράνοι των Επαναστατικών και Ναπολεόντειων πολέμων συγκρότησαν μια ιδιαίτερη κουλτούρα μνήμης, όπου η δράση, η αντοχή, η θυσία, η συντροφικότητα και η πολεμική εμπειρία αποκτούσαν κεντρική θέση στη μεταγενέστερη αυτοεικόνα τους. Ο Φαβιέρος ανήκε ακριβώς σε αυτή τη γενιά στρατιωτικών, για τους οποίους ο πόλεμος δεν ήταν μόνο τεχνική πρακτική, αλλά και πεδίο διαμόρφωσης ταυτότητας, τιμής και πολιτικής νομιμοποίησης²⁹.

Μετά την πτώση του Ναπολέοντα, η θέση του Φαβιέρου άλλαξε ριζικά, καθώς η παλινόρθωση των Βουρβόνων περιόρισε ή περιθωριοποίησε πολλούς αξιωματικούς που είχαν συνδεθεί με τη ναπολεόντεια περίοδο. Ο Φαβιέρος δεν προσαρμόστηκε εύκολα στη νέα πολιτική πραγματικότητα και σταδιακά συνδέθηκε με φιλελεύθερους, καρμπονάρους και αντιμοναρχικά δίκτυα. Η δράση του αυτή δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ως απλή προσωπική αντίδραση, αλλά ως συνέχεια μιας ευρύτερης κρίσης των Γάλλων βετεράνων, οι οποίοι έπρεπε να διοχετεύσουν κάπου την εμπειρία τους μετά την ήττα και την πολιτική αλλαγή: οι αφηγήσεις των βετεράνων του 19ου αιώνα δεν έχουν σημασία μόνο για την ακρίβεια των γεγονότων, αλλά κυρίως επειδή αποκαλύπτουν πώς οι ίδιοι οι στρατιώτες και η γαλλική κοινωνία θυμήθηκαν, επεξεργάστηκαν και πολιτισμικά αναπαρέστησαν τον πόλεμο. Έτσι, η

²⁸ Καρουζάκης, ό.π., σελ.1-6.

²⁹ P. Dwyer (2011). "War Stories: French Veteran Narratives and the 'Experience of War' in the Nineteenth Century." *European History Quarterly*, 41(4), 563-570, σ. 561-563.

μεταναπολεόντεια πορεία του Φαβιέρου μπορεί να κατανοηθεί ως μέρος μιας ευρύτερης γενιάς η οποία συνέχισε να αναζητά πεδία δράσης, αναγνώρισης και πολιτικής αποκατάστασης μετά το τέλος της αυτοκρατορικής περιόδου³⁰.

Η πρώτη επαφή του Φαβιέρου με τον ελληνικό χώρο δεν έγινε με τον τρόπο ενός τυπικού φιλέλληνα που εμπνεόταν αποκλειστικά από την αρχαιολατρία ή τη ρομαντική εικόνα της Ελλάδας. Ο ίδιος ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1824 με το ψευδώνυμο Borel (Μπορέλ) και αποβιβάστηκε στο Ναβαρίνο, έχοντας αρχικά στο μυαλό του ακόμη και το σχέδιο ίδρυσης αγροτικής και βιομηχανικής αποικίας για εξόριστους Γάλλους και Ιταλούς βοναπαρτιστές³¹. Η πρώτη άφιξή του τοποθετείται από άλλες πηγές, πιθανότερα στα τέλη του 1823, επίσης με το ψευδώνυμο Borel, και φαίνεται ότι η επίσκεψη είχε σε μεγάλο βαθμό αναγνωριστικό χαρακτήρα. Η μικρή αυτή χρονολογική απόκλιση ανάμεσα στις πηγές δεν αναιρεί την ουσία: ο Φαβιέρος αρχικά μελέτησε τον ελληνικό χώρο, παρατήρησε τις πολιτικές και στρατιωτικές συνθήκες και προσπάθησε να κατανοήσει τη γεωγραφία, τις τοπικές συνήθειες και τη συμπεριφορά των Ελλήνων ηγετών. Η προσέγγισή του, επομένως, είχε πρακτικό και οργανωτικό χαρακτήρα, στοιχείο που προετοίμασε την ανάληψη της ανασυγκρότησης του Τακτικού Σώματος το 1825³².

Η πρώτη αυτή επαφή με την Ελλάδα δεν περιορίστηκε σε μια σύντομη περιήγηση ή σε μια επιφανειακή γνωριμία με τον Αγώνα. Ο Φαβιέρος επιδίωξε να αποκτήσει βαθύτερη γνώση της ελληνικής πραγματικότητας, μελετώντας τη γλώσσα, τις τοπικές κοινωνικές συνθήκες και τις ιδιαιτερότητες της Επανάστασης. Παράλληλα, ανέπτυξε ενδιαφέρον για τις δυνατότητες οικονομικής και θεσμικής ανασυγκρότησης της χώρας, προτείνοντας σχέδια που αφορούσαν τη γεωργική ανάπτυξη, τη βιομηχανική παραγωγή και τη μεταφορά τεχνογνωσίας από τη Δυτική Ευρώπη. Η οπτική αυτή διαφοροποιούσε τον Φαβιέρο από αρκετούς άλλους φιλέλληνες της

³⁰ Dwyer, ό.π., σ. 561-563.

³¹ Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. (2009, 6 Μαρτίου). "Φαβιέρος Κάρολος (1782–1855)." Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. www.argolikivivliothiki.gr

³² Καρουζάκης, ό.π., σ. 6-9.

εποχής, καθώς δεν αντιμετώπιζε την ελληνική υπόθεση αποκλειστικά ως στρατιωτικό ή ρομαντικό εγχείρημα, αλλά ως ευρύτερη διαδικασία συγκρότησης ενός σύγχρονου κράτους³³.

Η σταδιακή αυτή εξοικείωση με τον ελληνικό χώρο συνέβαλε και στη διαμόρφωση της εικόνας που απέκτησε μεταξύ των Ελλήνων πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων. Ο Φαβιέρος δεν λειτούργησε ως ένας περιστασιακός ξένος εθελοντής, αλλά επέδειξε πρόθεση μακροχρόνιας συμμετοχής στις ελληνικές υποθέσεις. Η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε τις οργανωτικές του ικανότητες και την εμπειρία που είχε αποκτήσει στους Ναπολεόντειους πολέμους, θεωρώντας ότι μπορούσε να συμβάλει ουσιαστικά στη δημιουργία ενός σύγχρονου στρατιωτικού μηχανισμού. Η εμπιστοσύνη αυτή αποτυπώθηκε με σαφήνεια το 1825, όταν η επιδείνωση της στρατιωτικής κατάστασης οδήγησε την ελληνική ηγεσία να του αναθέσει τη διοίκηση και την αναδιοργάνωση του Τακτικού Στρατού, αναγνωρίζοντάς τον ως έναν από τους πλέον κατάλληλους Ευρωπαίους αξιωματικούς για την αποστολή αυτή³⁴.

Το 1825 υπήρξε η αποφασιστική χρονιά για τη σύνδεση του Φαβιέρου με την Ελληνική Επανάσταση, καθώς η αποβίβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο ανέδειξε με δραματικό τρόπο τις αδυναμίες των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων. Οι ελληνικές δυνάμεις, αν και είχαν επιτύχει σημαντικά αποτελέσματα με τον άτακτο τρόπο πολέμου, δυσκολεύονταν πλέον να αντιμετωπίσουν έναν πολυάριθμο και καλύτερα εκπαιδευμένο αντίπαλο³⁵. Η πολιτική ηγεσία των επαναστατημένων Ελλήνων στράφηκε τότε στον Φαβιέρο, ζητώντας του να ανασυγκροτήσει τον στρατό με ευρωπαϊκό τρόπο, ώστε να δημιουργηθεί ένα πιο πειθαρχημένο και αποτελεσματικό σώμα³⁶. Στις 30 Ιουλίου 1825 ο Φαβιέρος διορίστηκε διοικητής και εκπαιδευτής του τακτικού σώματος, παραλαμβάνοντας τη διοίκηση από τον Παναγιώτη Ρόδιο. Η ημερομηνία αυτή αποτελεί κομβικό σημείο, διότι από εκεί και

³³ Α. Τσαγκαράκη, (2021). *Οι Γάλλοι φιλέλληνες στον Αγώνα της ανεξαρτησίας: Η συμβολή των Γάλλων στην οργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821-1831*. Αθήνα: Εκδόσεις Παρισιάνου, σ. 102-103.

³⁴ Τσαγκαράκη, ό.π, σ. 103-105.

³⁵ Καρουζάκης,, ό.π., σ. 6-9.

³⁶ Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π.

έπειτα ο Φαβιέρος δεν ήταν απλώς ένας φιλέλληνας εθελοντής, αλλά ανέλαβε θεσμικό ρόλο στην προσπάθεια συγκρότησης ελληνικού τακτικού στρατού³⁷.

Η στρατιωτική συγκρότηση του Φαβιέρου τον καθιστούσε κατάλληλο για ένα τέτοιο έργο, αλλά ταυτόχρονα δημιουργούσε και τις προϋποθέσεις για μελλοντικές συγκρούσεις. Ως αξιωματικός που είχε διαμορφωθεί μέσα στον ευρωπαϊκό τακτικό πόλεμο, πίστευε στη σημασία της ιεραρχίας, της πειθαρχίας, της στολής, της εκπαίδευσης και της συγκεντρωτικής διοίκησης. Αντίθετα, η ελληνική επαναστατική πραγματικότητα στηριζόταν σε άτακτα σώματα, τοπικούς οπλαρχηγούς, προσωπικές σχέσεις εξουσίας και ευέλικτες μορφές ανταρτοπόλεμου. Η αδυναμία συγκρότησης τακτικού στρατού είχε σύνθετες αιτίες, ανάμεσα στις οποίες ήταν η μορφολογία του εδάφους, η περιορισμένη υλικοτεχνική υποδομή, η απουσία ισχυρής κεντρικής διοίκησης και η αντίσταση των οπλαρχηγών που δεν ήθελαν να χάσουν την αυτονομία και τα προνόμιά τους. Έτσι, ο Φαβιέρος εισήλθε σε ένα περιβάλλον όπου η στρατιωτική του εμπειρία ήταν πολύτιμη, αλλά όχι πάντα συμβατή με τις πραγματικές συνθήκες του Αγώνα³⁸.

Η περίπτωση του Φαβιέρου δείχνει, επομένως, τη συνάντηση δύο διαφορετικών πολεμικών κόσμων: του ευρωπαϊκού τακτικού στρατού και της ελληνικής επαναστατικής πρακτικής. Από τη μία πλευρά, η εμπειρία του στους Ναπολεόντειους πολέμους του έδινε κύρος, γνώση και οργανωτική ικανότητα. Από την άλλη, αυτή ακριβώς η εμπειρία τον έκανε συχνά δύσκαμπτο απέναντι στις ιδιαιτερότητες του ελληνικού πολέμου, ο οποίος απαιτούσε προσαρμογή, τοπική γνώση και συνεργασία με άτακτους πολεμιστές. Η είσοδος του Φαβιέρου στην Ακρόπολη δείχνει πόσο μεγάλη μπορούσε να είναι η επιχειρησιακή του τόλμη, καθώς η αποστολή ανεφοδιασμού της πολιορκημένης φρουράς αποτέλεσε μία από τις πιο εντυπωσιακές στιγμές της δράσης του. Ωστόσο, το ίδιο γεγονός δείχνει και το ευρύτερο πλαίσιο δυσκολιών μέσα στο οποίο κινούνταν ο Φαβιέρος, καθώς η

³⁷ Καρουζάκης, ό.π., σ. 9-11.

³⁸ Καρουζάκης, ό.π., σ. 10-14.

επιτυχία του συνδεόταν πάντοτε με ζητήματα συντονισμού, τοπικών συμμαχιών, πολιτικών αποφάσεων και υλικών περιορισμών³⁹.

Η ανάληψη της διοίκησης του Τακτικού Στρατού από τον Φαβιέρο σηματοδότησε τη μετάβαση από τη θεωρητική ανάγκη δημιουργίας ενός οργανωμένου στρατιωτικού σώματος στην πρακτική εφαρμογή ενός φιλόδοξου προγράμματος στρατιωτικού εκσυγχρονισμού. Από το καλοκαίρι του 1825 ο Γάλλος αξιωματικός κλήθηκε να μετατρέψει ένα μικρό και ανομοιογενές στρατιωτικό σώμα σε δύναμη ικανή να επιχειρεί σύμφωνα με τις αρχές των ευρωπαϊκών στρατών. Το έργο αυτό εξελίχθηκε μέσα σε συνθήκες έντονης πολιτικής αστάθειας, οικονομικής στενότητας και συνεχών στρατιωτικών πιέσεων, γεγονός που κατέστησε την οργάνωση του Τακτικού Στρατού μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις των τελευταίων ετών της Ελληνικής Επανάστασης. Η προσπάθεια αυτή εξετάζεται αναλυτικά στην επόμενη ενότητα^{40 41}.

2.2 Η οργάνωση του τακτικού στρατού

Η ανάληψη της διοίκησης του Τακτικού Στρατού από τον Φαβιέρο σηματοδότησε τη μετάβαση από τη θεωρητική ανάγκη δημιουργίας ενός οργανωμένου στρατεύματος στην πρακτική προσπάθεια συγκρότησής του. Τον Ιούλιο του 1825, η ελληνική διοίκηση του ανέθεσε την αναδιοργάνωση ενός στρατιωτικού σώματος που αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στελέχωσης, εξοπλισμού και πειθαρχίας. Ο Γάλλος αξιωματικός επιχείρησε να εφαρμόσει ευρωπαϊκά πρότυπα στρατιωτικής οργάνωσης, δίνοντας έμφαση στην εκπαίδευση, στην ιεραρχία και στη συστηματική διοίκηση των μονάδων. Η προσπάθεια αυτή, αν και συνάντησε σημαντικές οικονομικές και οργανωτικές δυσκολίες, αποτέλεσε το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομήθηκε ο ελληνικός τακτικός στρατός κατά τα επόμενα χρόνια⁴².

³⁹ Σ. Ι. Καργάκος, (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 476-574.

⁴⁰ W. St Clair, (2008-2022). *Και πάλι μια ελεύθερη Ελλάδα!* (μτφρ. Γ. Μπλανάς). Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη, σ. 382-386. Α. Tsagkaraki (2019). "L'ardent philhellénisme du général Charles Fabvier." *Revue Historique des Armées*, 297(4), 112-124.

⁴¹ St Clair, ό.π., σ. 427-430.

⁴² T. Gordon, (2010). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμος 2). Μτφρ. Αλεξάνδρα Κατσώνη. Αθήνα: Εκδόσεις Αρχιπέλαγος, 2010, σ. 244-246.

Βέβαια, η επιλογή του Φαβιέρου για τη διοίκηση του Τακτικού Στρατού δεν υπήρξε τυχαία, αλλά αντανakλούσε την αναζήτηση ενός αξιωματικού με εμπειρία στη σύγχρονη ευρωπαϊκή στρατιωτική οργάνωση. Τόσο η κυβέρνηση όσο και σημαντικό μέρος των αξιωματικών του Τακτικού Σώματος αντιμετώπιζαν θετικά την ανάληψη της διοίκησης από τον Γάλλο φιλέλληνα, θεωρώντας ότι διέθετε τις απαραίτητες γνώσεις και την απαιτούμενη εμπειρία για τη βελτίωση της εκπαίδευσης και της πειθαρχίας του στρατεύματος. Παρά τις αντιδράσεις και τις αντιπαραθέσεις που κατά καιρούς εκδηλώθηκαν στο εσωτερικό της επαναστατικής διοίκησης, η ανάθεση της ηγεσίας στον Φαβιέρο θεωρήθηκε σημαντικό βήμα για την ενίσχυση του Τακτικού Στρατού και την προσαρμογή του σε πιο οργανωμένα ευρωπαϊκά πρότυπα στρατιωτικής λειτουργίας⁴³.

Επιπλέον, η συγκρότηση του τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1825-1826 αποτέλεσε κρίσιμο στάδιο στη στρατιωτική και διοικητική εξέλιξη της Ελληνικής Επανάστασης. Ο Φαβιέρος κλήθηκε να υλοποιήσει ένα εγχείρημα που είχε ήδη αναδειχθεί ως αναγκαίο από τις εμπειρίες των προηγούμενων ετών, κατά τα οποία η απουσία ενιαίας διοίκησης και συντονισμού περιόριζε την αποτελεσματικότητα των ελληνικών στρατιωτικών επιχειρήσεων και δημιουργούσε εσωτερικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των οπλαρχηγών. Η δημιουργία τακτικού στρατού δεν αποτελούσε μόνο στρατιωτική επιλογή, αλλά και πολιτική επιδίωξη ενίσχυσης της κεντρικής διοίκησης και ελέγχου των όλων των ενόπλων δυνάμεων, τακτικών και άτακτων⁴⁴.

Ο Φαβιέρος, έχοντας διαμορφωθεί ως αξιωματικός στους Ναπολέοντειους πολέμους, επιχείρησε να εισαγάγει στην ελληνική πραγματικότητα ένα πρότυπο στρατιωτικής οργάνωσης βασισμένο στη συστηματική εκπαίδευση, την πειθαρχία και την ιεραρχική δομή. Υπό τη διοίκησή του, συγκροτήθηκε ένα σώμα περίπου 4.000 ανδρών, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν σύμφωνα με το γαλλικό πρότυπο και στελεχώθηκαν σε σημαντικό βαθμό από φιλέλληνες αξιωματικούς. Η προσπάθεια

⁴³ Κασσμούλης, ό.π., σ. 302-303.

⁴⁴ Καργάκος, ό.π., σ. 476-574.

αυτή αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός αξιόμαχου στρατού, ικανού να αντιμετωπίσει οργανωμένες στρατιωτικές δυνάμεις, όπως αυτές του Ιμπραήμ⁴⁵.

Επιπρόσθετα, η αναδιοργάνωση του Τακτικού Στρατού υπό τον Φαβιέρο συνιστούσε μια ιδιαίτερα απαιτητική διαδικασία, καθώς δεν αφορούσε μόνο τη συγκέντρωση ανδρών αλλά κυρίως τη μεταβολή της στρατιωτικής τους νοοτροπίας. Οι Έλληνες αγωνιστές είχαν διαμορφωθεί μέσα στην παράδοση του άτακτου πολέμου, όπου η προσωπική πρωτοβουλία, η ευελιξία και η ατομική ανδρεία αποτελούσαν βασικά χαρακτηριστικά της πολεμικής δράσης. Αντίθετα, οι ευρωπαϊκοί τακτικοί στρατοί στηρίζονταν στην πειθαρχία, στη διατήρηση της συνοχής των σχηματισμών και στην αυστηρή εκτέλεση διαταγών ακόμη και υπό εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες. Ο Φαβιέρος αντιλήφθηκε ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση των δυνάμεων του Ιμπραήμ προϋπέθετε τη δημιουργία ενός στρατεύματος εκπαιδευμένου στις σύγχρονες ευρωπαϊκές μεθόδους πολέμου. Για τον λόγο αυτό έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη συστηματική εκπαίδευση, στην καλλιέργεια της πειθαρχίας και στη σταδιακή διαμόρφωση συλλογικού στρατιωτικού πνεύματος. Η επιμονή του στην οργάνωση και στην καθημερινή εκπαίδευση των στρατιωτών συνέβαλε καθοριστικά στη μετατροπή ενός ετερογενούς σώματος αγωνιστών σε μια δύναμη με χαρακτηριστικά τακτικού ευρωπαϊκού στρατού, ικανή να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του πολέμου της εποχής⁴⁶.

Παράλληλα, η λειτουργία του τακτικού στρατού συνδεόταν με ζητήματα πειθαρχίας και εσωτερικής οργάνωσης. Η αλληλογραφία του Φαβιέρου αποκαλύπτει την έντονη ανησυχία του για την έλλειψη πειθαρχίας και τη δυσκολία προσαρμογής των ελληνικών δυνάμεων σε ένα αυστηρό στρατιωτικό σύστημα. Μέσα από διαταγές και οδηγίες, έδινε έμφαση στην τήρηση της τάξης, στην ασφάλεια των στρατοπέδων, στον ανεφοδιασμό και στην οργάνωση των μονάδων. Η προσέγγιση αυτή αντανακλούσε μια ευρύτερη αντίληψη του στρατού ως θεσμού που απαιτούσε συνεχή διοικητική μέριμνα και όχι απλώς πολεμική ικανότητα⁴⁷.

⁴⁵ Tsagkaraki, ό.π., σ. 112-124.

⁴⁶ St Clair, ό.π. σ. 427-429.

⁴⁷ Tsagkaraki, ό.π., σ. 112-120.

Η οργάνωση του τακτικού στρατού, ωστόσο, δεν εξελίχθηκε σε συνθήκες διοικητικής σταθερότητας, αλλά εξαρτήθηκε άμεσα από τις αποφάσεις και τις δυνατότητες της επαναστατικής διοίκησης. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Βουλευτικού Σώματος καταδεικνύουν ότι ζητήματα στρατιωτικής οργάνωσης, μετακινήσεων και διοίκησης συζητούνταν συνεχώς, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο στρατός δεν λειτουργούσε ως αυτόνομος θεσμός, αλλά υπό συνεχή πολιτικό έλεγχο. Οι αποφάσεις για αποστολές, φρουρές και διοικητικές ρυθμίσεις δείχνουν ότι η στρατιωτική δράση εξαρτιόταν από τη διαρκή παρέμβαση των πολιτικών οργάνων⁴⁸.

Ακόμα, ιδιαίτερα έντονη εμφανίζεται η σημασία της οικονομικής διάστασης στην οργάνωση του τακτικού στρατού. Η συντήρησή του απαιτούσε σημαντικούς πόρους, ωστόσο η επαναστατική διοίκηση αντιμετώπιζε σοβαρές δυσχέρειες στην εξεύρεση και διαχείρισή τους. Οι συνεδριάσεις περιλάμβαναν επανειλημμένες αναφορές σε δάνεια, εισφορές, οικονομικές υποχρεώσεις και τρόπους ενίσχυσης των στρατιωτικών δυνάμεων, γεγονός που δείχνει ότι η λειτουργία του στρατού εξαρτιόταν από ασταθείς οικονομικές βάσεις. Η ανάγκη σύστασης επιτροπών για τη διαχείριση εσόδων και στρατιωτικών δαπανών καταδεικνύει την προσπάθεια θεσμικής αντιμετώπισης ενός διαρκούς προβλήματος χρηματοδότησης⁴⁹.

Η οργάνωση του τακτικού στρατού συνδεόταν επίσης με τη σχέση του με την κοινωνία. Ο Φαβιέρος φαίνεται να επιδίωκε τη διατήρηση της τάξης και την προστασία του άμαχου πληθυσμού, υπογραμμίζοντας την ανάγκη αποφυγής καταχρήσεων και ενίσχυσης της συνεργασίας μεταξύ στρατιωτών και κατοίκων. Η στάση αυτή υποδηλώνει ότι ο στρατός δεν λειτουργούσε μόνο ως πολεμική δύναμη, αλλά και ως παράγοντας σταθερότητας σε μια περίοδο γενικευμένης ανασφάλειας⁵⁰.

Όμως, οι δυσχέρειες της οργάνωσης του στρατού αποτυπώθηκαν και στις αρχές του 1826, όπου καταγράφηκαν προβλήματα ανεφοδιασμού και συντήρησης των στρατιωτών. Η ανάγκη εξοικονόμησης πόρων και η αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών δείχνουν ότι η λειτουργία του τακτικού στρατού παρέμενε ευάλωτη και εξαρτημένη από εξωτερικούς παράγοντες. Οι αναφορές αυτές επιβεβαιώνουν ότι η

⁴⁸ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832*, Αθήνα 1971, σ. 269-270, 275.

⁴⁹ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, ό.π., σ. 409, 423, 427, 468.

⁵⁰ Tsagkaraki, ό.π., σ. 120-124.

στρατιωτική οργάνωση εξελισσόταν μέσα σε ένα περιβάλλον περιορισμένων δυνατοτήτων και συνεχών πιέσεων⁵¹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η πορεία συγκρότησης του τακτικού στρατού ανέδειξε τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς της επαναστατικής διοίκησης. Παρά τις οικονομικές δυσχέρειες, τα προβλήματα ανεφοδιασμού και τις δυσκολίες προσαρμογής των αγωνιστών στις απαιτήσεις της ευρωπαϊκής στρατιωτικής πειθαρχίας, ο Φαβιέρος κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα στρατιωτικό σώμα με σαφή χαρακτηριστικά τακτικού στρατού. Η προσπάθεια αυτή αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα βήματα στρατιωτικού εκσυγχρονισμού κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και συνέβαλε στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για μια περισσότερο οργανωμένη στρατιωτική δράση τα επόμενα χρόνια.

2.3 Συγκρούσεις και προκλήσεις

Η προσπάθεια του Φαβιέρου να συγκροτήσει και να διατηρήσει έναν αξιόμαχο τακτικό στρατό πραγματοποιήθηκε μέσα σε ένα περιβάλλον έντονων στρατιωτικών, πολιτικών και διοικητικών δυσκολιών. Ακόμη και μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, η κατάσταση στην Ελλάδα παρέμενε ασταθής, ενώ οι επιχειρήσεις των ελληνικών και συμμαχικών δυνάμεων επηρεάζονταν από ελλείψεις πόρων, προβλήματα ανεφοδιασμού και δυσχέρειες συντονισμού. Οι ξένοι φιλέλληνες αξιωματικοί, μεταξύ των οποίων και ο Φαβιέρος, βρέθηκαν αντιμέτωποι όχι μόνο με τις απαιτήσεις του πολέμου αλλά και με τις αντιπαραθέσεις, τις διαφορετικές πολιτικές επιδιώξεις και την περιορισμένη δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων κέντρων εξουσίας. Οι συνθήκες αυτές ανέδειξαν τα όρια της στρατιωτικής οργάνωσης σε μια περίοδο κατά την οποία η επαναστατημένη Ελλάδα βρισκόταν ακόμη στη διαδικασία διαμόρφωσης σταθερών θεσμών. Η δημιουργία ενός σύγχρονου τακτικού στρατού εξαρτιόταν επομένως, όχι μόνο από την εκπαίδευση και

⁵¹ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, ό.π., σ. 497-498.

την πειθαρχία των στρατιωτών, αλλά και από την ύπαρξη αποτελεσματικής διοίκησης, επαρκούς χρηματοδότησης και σταθερής πολιτικής υποστήριξης⁵².

Πέρα από τις δυσκολίες συγκρότησης και συντήρησης του τακτικού στρατού, ο Φαβιέρος βρέθηκε αντιμέτωπος και με σοβαρές επιχειρησιακές αποτυχίες οι οποίες επηρέασαν το κύρος του και τη συνοχή των δυνάμεών του. Κατά την εκστρατεία στην Κάρυστο το 1826, η έλλειψη αξιόπιστων πληροφοριών, τα προβλήματα συντονισμού και η απειρία μέρους των στρατιωτών οδήγησαν σε αποτυχημένες επιθετικές ενέργειες και τελικά σε αναγκαστική υποχώρηση. Η αποτυχία αυτή επίδρασε αρνητικά στο ηθικό του τακτικού στρατού και ανέδειξε τα όρια της στρατιωτικής αναδιοργάνωσης σε συνθήκες περιορισμένων πόρων και ανεπαρκούς υποστήριξης. Παράλληλα, οι σχέσεις του Φαβιέρου με ορισμένους Έλληνες οπλαρχηγούς και στρατιωτικούς παρέμεναν συχνά τεταμένες, καθώς οι διαφορετικές αντιλήψεις για τη διοίκηση και τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων προκαλούσαν προστριβές και αμφισβητήσεις της εξουσίας του. Ιδιαίτερα μετά την παράδοση της Ακρόπολης των Αθηνών το 1827, διατυπώθηκαν αλληλοκατηγορίες και επίρριψη ευθυνών μεταξύ των πρωταγωνιστών των γεγονότων⁵³. Ο Φαβιέρος υπερασπίστηκε τις επιλογές του, αποδίδοντας τις αποτυχίες σε εσφαλμένες πληροφορίες, στην έλλειψη συντονισμού και στις πολιτικές παρεμβάσεις που επηρέαζαν τη στρατιωτική διοίκηση. Τα γεγονότα αυτά καταδεικνύουν ότι οι δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπισε ο Φαβιέρος δεν περιορίζονταν στο πεδίο της μάχης, αλλά συνδέονταν στενά με τις πολιτικές αντιπαραθέσεις, τις προσωπικές φιλοδοξίες και τους ανταγωνισμούς που χαρακτήριζαν την επαναστατημένη Ελλάδα. Οι εντάσεις αυτές επηρέασαν ουσιαστικά τη λειτουργία του τακτικού στρατού και συχνά περιόρισαν την αποτελεσματικότητα των στρατιωτικών του πρωτοβουλιών⁵⁴.

Είναι σαφές ότι οι δυσκολίες που αντιμετώπισε ο Φαβιέρος δεν περιορίστηκαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και στις σχέσεις του με άλλους στρατιωτικούς ηγέτες. Η εκστρατεία της Χίου, όπως θα φανεί παρακάτω, ανέδειξε επίσης σοβαρές αντιπαραθέσεις με την τοπική Επιτροπή που είχε αναλάβει την

⁵² St Clair, ό.π., σ. 500.

⁵³ Δ. Σουρμελής, *Ιστορία των Αθηνών*, Εν Αιγίνη, Α. Κορομηλάς, 1834, σ. 228-246.

⁵⁴ T. Gordon, (2010). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμος 2). Μτφρ. Αλεξάνδρα Κατσώνη. Αθήνα: Εκδόσεις Αρχιπέλαγος, σ. 243-250, 301-303.

προετοιμασία και υποστήριξη της επιχείρησης. Ο Φαβιέρος υποστήριξε ότι είχε λάβει ανακριβείς πληροφορίες σχετικά με τις συνθήκες στο νησί και ότι η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε χωρίς επαρκή εφόδια και μέσα υποστήριξης. Μετά την αποτυχία της εκστρατείας ακολούθησαν έντονες αλληλοκατηγορίες και παρατεταμένες οικονομικές διαμάχες σχετικά με τη διαχείριση των πόρων, των προμηθειών και των χρημάτων που είχαν διατεθεί για την επιχείρηση. Οι αντιπαραθέσεις αυτές επηρέασαν περαιτέρω το κύρος του Φαβιέρου και ανέδειξαν τις αδυναμίες των επαναστατικών θεσμών στη διαχείριση σύνθετων στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η ένταση των συγκρούσεων ήταν τέτοια ώστε ο ίδιος υπέβαλε την παραίτησή του από τη διοίκηση του τακτικού στρατού, γεγονός που αποτυπώνει το μέγεθος της απογοήτευσής του από την πολιτική και διοικητική πραγματικότητα της εποχής⁵⁵.

⁵⁵ Gordon, ό.π., σ. 400-402.

Κεφάλαιο 3: Η στρατιωτική δράση του Φαβιέρου

3.1. Στρατιωτική δράση στην Πελοπόννησο

Η παρουσία του Φαβιέρου στην Πελοπόννησο συνδέθηκε στενά με τις προσπάθειες συγκρότησης και επιχειρησιακής αξιοποίησης του νεοσύστατου Τακτικού Στρατού κατά τα τελευταία χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης. Από το 1825 ανέλαβε ενεργό ρόλο σε στρατιωτικές επιχειρήσεις που αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της ελληνικής θέσης απέναντι στις οθωμανικές και αιγυπτιακές δυνάμεις, επιδιώκοντας παράλληλα την εφαρμογή πιο οργανωμένων μορφών πολέμου, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά στρατιωτικά πρότυπα. Χαρακτηριστική υπήρξε η προσπάθεια ανακατάληψης της Τρίπολης το φθινόπωρο του 1825, η οποία ανέδειξε τόσο την επιχειρησιακή δραστηριότητα του Φαβιέρου όσο και τις δυσκολίες συνεργασίας μεταξύ του Τακτικού Στρατού και των άτακτων ελληνικών σωμάτων⁵⁶.

Μετά την αποδυνάμωση της οθωμανικής φρουράς της πόλης, οι ελληνικές δυνάμεις που στρατοπέδευαν στα Τρίκορφα θεώρησαν ότι είχε δημιουργηθεί ευνοϊκή ευκαιρία για την κατάληψή της και ζήτησαν τη συνδρομή του Τακτικού Στρατού. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1825 ο Φαβιέρος μετέβη στην περιοχή επικεφαλής περίπου 400 λογχοφόρων και δύο ορεινών πυροβόλων, συμμετέχοντας σε σχέδιο αιφνιδιαστικής εισόδου στην πόλη. Σύμφωνα με τον σχεδιασμό, οι δυνάμεις του Λόντου θα πραγματοποιούσαν αντιπερισπασμό σε διαφορετικό σημείο των τειχών, ώστε να αποσπαστεί η προσοχή της φρουράς και να διευκολυνθεί η διείσδυση των τακτικών στρατιωτών. Ωστόσο, η συμφωνημένη ενέργεια δεν πραγματοποιήθηκε και οι δυνάμεις που θα υποστήριζαν την επιχείρηση δεν εμφανίστηκαν την προκαθορισμένη ώρα, με αποτέλεσμα ο Φαβιέρος να αναγκαστεί να αποχωρήσει χωρίς να επιχειρήσει έφοδο. Το περιστατικό αυτό καταδεικνύει ολοφάνερα τις δυσχέρειες συντονισμού που συχνά χαρακτήριζαν τις ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις και οι οποίες περιόριζαν την αποτελεσματικότητα ακόμη και καλά σχεδιασμένων ενεργειών του Τακτικού Στρατού⁵⁷.

⁵⁶ Τρικούπης, ό.π., σ. 121.

⁵⁷ Τρικούπης, ό.π., σ. 121-122.

Η δράση του Φαβιέρου στην Πελοπόννησο ανέδειξε ταυτόχρονα τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς του νεοσύστατου Τακτικού Στρατού. Παρά τη βελτίωση της οργάνωσης και της πειθαρχίας, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εξακολουθούσαν να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη συνεργασία με τα άτακτα ελληνικά σώματα και από τη γενικότερη πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στον επαναστατημένο ελληνικό χώρο. Η αποτυχημένη προσπάθεια κατάληψης της Τρίπολης κατέδειξε ότι ακόμη και προσεκτικά σχεδιασμένες επιχειρήσεις μπορούσαν να ματαιωθούν εξαιτίας ελλιπούς συντονισμού μεταξύ των διαφόρων ελληνικών δυνάμεων. Οι εμπειρίες αυτές επηρέασαν σημαντικά τον Φαβιέρο και συνέβαλαν στη διαμόρφωση της αντίληψής του ότι η επιτυχία του Αγώνα προϋπέθετε όχι μόνο γενναιότητα και πολεμική εμπειρία, αλλά και ενιαία διοίκηση, πειθαρχία και αποτελεσματική οργάνωση των στρατιωτικών επιχειρήσεων⁵⁸.

Μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, οι επιχειρήσεις στην Πελοπόννησο εισήλθαν σε νέα φάση. Παρότι οι εχθροπραξίες περιορίστηκαν προσωρινά ύστερα από τις παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, ο Ιμπραήμ διατηρούσε ακόμη ισχυρές δυνάμεις σε οχυρωμένες θέσεις της Μεσσηνίας και της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου. Η ελληνική κυβέρνηση επιδίωξε να αξιοποιήσει τη νέα διεθνή συγκυρία προκειμένου να αποκαταστήσει τον έλεγχο των περιοχών που εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό αιγυπτιακή κατοχή. Οι εξελίξεις αυτές συνδέθηκαν άμεσα με τις προσπάθειες αναδιοργάνωσης του ελληνικού στρατού και τη σταδιακή ενίσχυση των τακτικών στρατιωτικών σχηματισμών που είχαν δημιουργηθεί τα προηγούμενα χρόνια⁵⁹.

3.2. Η εκστρατεία στην Εύβοια-Κάρυστο

Η πρώτη σημαντική δοκιμασία του αναδιοργανωμένου Τακτικού Στρατού υπό τον Φαβιέρο υπήρξε η εκστρατεία στην Εύβοια στις αρχές του 1826. Η ελληνική κυβέρνηση, αντιμετωπίζοντας σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες και αδυνατώντας να συντηρήσει αποτελεσματικά το στρατόπεδο της Αθήνας, αποφάσισε τη μεταφορά σημαντικού μέρους του τακτικού στρατού στην Εύβοια, θεωρώντας ότι η περιοχή μπορούσε να προσφέρει καλύτερες δυνατότητες ανεφοδιασμού και παράλληλα να

⁵⁸ Θ. Σ. Μιτζέλος, (2019). Προσπάθειες δημιουργίας ελληνικού τακτικού στρατού 1821–1831: Οργάνωση, δράση και λειτουργία. Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 26-29.

⁵⁹ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 435-436.

αποτελέσει βάση για νέες επιθετικές επιχειρήσεις. Στις 12 Φεβρουαρίου 1826 ο Φαβιέρος αποβιβάστηκε στο νησί με δύναμη περίπου 2.000 ανδρών, αποτελούμενη από τάγματα πεζικού, πυροβολικό, ιππικό και βοηθητικά σώματα, με κύριο στόχο την κατάληψη της Καρύστου και τον περιορισμό της οθωμανικής παρουσίας στη νότια Εύβοια⁶⁰.

Κατά τις πρώτες φάσεις της εκστρατείας οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν ορισμένες θέσεις γύρω από την Κάρυστο και επιχείρησαν να προσεγγίσουν το οθωμανικό φρούριο. Ωστόσο, η ισχυρή αντίσταση της φρουράς, η έλλειψη επαρκούς πολιορκητικού εξοπλισμού και οι δυσκολίες συντονισμού μεταξύ τακτικών και άτακτων σωμάτων περιόρισαν σημαντικά τις δυνατότητες των Ελλήνων. Παράλληλα, η παρατεταμένη παραμονή στην περιοχή δημιούργησε σοβαρά προβλήματα ανεφοδιασμού, καθώς οι στρατιώτες αντιμετώπιζαν ελλείψεις τροφίμων, ασθένειες και αυξανόμενη κόπωση. Οι δυσμενείς αυτές συνθήκες επιδεινώθηκαν όταν ισχυρές οθωμανικές δυνάμεις υπό τον Ομέρ πασά κινήθηκαν εναντίον του ελληνικού στρατοπέδου, αναγκάζοντας τον Φαβιέρο να εγκαταλείψει την προσπάθεια πολιορκίας και να οργανώσει την αποχώρηση του στρατεύματος προς τα παράλια, όπου τελικά διασώθηκε με τη συνδρομή του ελληνικού στόλου⁶¹.

Παρά την αποτυχία επίτευξης του αντικειμενικού σκοπού της εκστρατείας, οι επιχειρήσεις στην Εύβοια ανέδειξαν τη σημασία του Τακτικού Στρατού ως οργανωμένου στρατιωτικού σχηματισμού και κατέδειξαν τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς της προσπάθειας μεταφοράς ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων στις ιδιαίτερες συνθήκες της Ελληνικής Επανάστασης. Ο Φαβιέρος επέδειξε αξιοσημείωτη ικανότητα στη διατήρηση της πειθαρχίας και της συνοχής των δυνάμεών του κατά την υποχώρηση, αποτρέποντας την ολοκληρωτική διάλυση του στρατεύματος. Ταυτόχρονα, η εκστρατεία αποκάλυψε ότι ακόμη και ένας καλύτερα οργανωμένος στρατός δεν μπορούσε να επιτύχει χωρίς επαρκή χρηματοδότηση, σταθερό ανεφοδιασμό και αποτελεσματικό συντονισμό με τις υπόλοιπες ελληνικές

⁶⁰ Μιτζέλος, ό.π., σ. 30-32.

⁶¹ Τρικούπης, ό.π., σ. 182-184. Μιτζέλος, ό.π., σ. 30-32.

δυνάμεις, προβλήματα που εξακολουθούσαν να χαρακτηρίζουν τη στρατιωτική οργάνωση της επαναστατημένης Ελλάδας⁶².

Η εκστρατεία της Καρύστου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των δυσκολιών που συνόδευσαν την προσπάθεια συγκρότησης τακτικού στρατού κατά την Ελληνική Επανάσταση. Η αποτυχία δεν αποδόθηκε αποκλειστικά στις αποφάσεις του Φαβιέρου, αλλά συνδέθηκε με την οικονομική αδυναμία της επαναστατικής κυβέρνησης, τις ελλείψεις ανεφοδιασμού, τις πολιτικές αντιπαραθέσεις και τις διαφορετικές αντιλήψεις που επικρατούσαν σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Ο Φαβιέρος επιδίωκε μέσω της κατάληψης της Εύβοιας όχι μόνο μία στρατιωτική επιτυχία αλλά και τη δημιουργία των προϋποθέσεων για τη συντήρηση και ενίσχυση του Τακτικού Στρατού. Η αποτυχία της εκστρατείας ενίσχυσε την κριτική που δεχόταν από τους αντιπάλους του, οι οποίοι αμφισβητούσαν τη χρησιμότητα των ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων στις συνθήκες του ελληνικού αγώνα. Υπό αυτή την έννοια, η Κάρυστος αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επεισόδια της αντιπαραθέσης ανάμεσα στη λογική του τακτικού πολέμου που εκπροσωπούσε ο Φαβιέρος και στις παραδοσιακές μορφές πολεμικής δράσης που κυριαρχούσαν στον επαναστατημένο ελληνικό χώρο⁶³.

3.3. Ο ρόλος του στην Αθήνα

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου τον Απρίλιο του 1826, το κέντρο βάρους των οθωμανικών επιχειρήσεων μετατοπίστηκε προς την ανατολική Στερεά Ελλάδα και ιδιαίτερα προς την Αθήνα. Η πολιορκία της Ακρόπολης εξελίχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα στρατιωτικά και συμβολικά γεγονότα των τελευταίων ετών της Ελληνικής Επανάστασης. Οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις βρίσκονταν συχνά διασπασμένες, ενώ οι πολιτικές και στρατιωτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των ηγετικών μορφών του Αγώνα δυσχέραιναν τον συντονισμό των επιχειρήσεων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο Βρετανός φιλέλληνας στρατηγός Ρίτσαρντ Τσωρτς κατέβαλε προσπάθειες για την αποκατάσταση της συνεργασίας μεταξύ των οπλαρχηγών και των τακτικών στρατιωτικών σωμάτων. Ο Φαβιέρος συγκαταλεγόταν στους στρατιωτικούς ηγέτες, στους οποίους στηριζόταν η ελληνική πλευρά για τη

⁶² Μιτζέλος, , ό.π., σ. 30-32. Gordon, ό.π., σ. 247-250.

⁶³ Καρουζάκης, ό.π., σ. 9-11.

διατήρηση της αντίστασης απέναντι στις οθωμανικές και αιγυπτιακές δυνάμεις και για την ενίσχυση της φρουράς της Ακρόπολης. Παρά τις δυσμενείς συνθήκες, η ελληνική κυβέρνηση και οι στρατιωτικοί αρχηγοί συνέχισαν να αναζητούν πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη στρατηγική θέση των Ελλήνων και να ενισχύσουν τη διεθνή υποστήριξη προς την Επανάσταση⁶⁴.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η Αθήνα δεν αποτελούσε μόνο στρατηγικό κέντρο επιχειρήσεων αλλά και βασικό χώρο αναδιοργάνωσης του Τακτικού Στρατού. Ήδη από το φθινόπωρο του 1825 ο Φαβιέρος είχε μεταφέρει το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεών του στην πόλη, επιδιώκοντας να απομακρύνει το στράτευμα από τις πολιτικές αντιπαραθέσεις και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε στο Ναύπλιο και να δημιουργήσει συνθήκες συστηματικής εκπαίδευσης και οργάνωσης. Στην Αθήνα προχώρησε σε εντατικές στρατολογήσεις, αξιοποίησε τις δυνατότητες που παρείχε η νομοθεσία περί στρατολογίας και επιχείρησε να διαμορφώσει ένα περισσότερο πειθαρχημένο και αποτελεσματικό στρατιωτικό σώμα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι προσπάθειες αυτές συνέβαλαν στην αύξηση της δύναμης του Τακτικού Στρατού, ο οποίος στα τέλη του 1825 αριθμούσε περίπου 3.500-4.000 άνδρες και αποτελούσε την ισχυρότερη οργανωμένη στρατιωτική δύναμη που διέθετε τότε η επαναστατημένη Ελλάδα⁶⁵.

Η σημασία της Αθήνας ήταν όμως πολύ ευρύτερη από την καθαρά στρατιωτική της διάσταση. Η Ακρόπολη αποτελούσε ισχυρό σύμβολο της σύνδεσης της Ελληνικής Επανάστασης με την αρχαία ελληνική κληρονομιά και η τύχη της παρακολουθούνταν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Η υπεράσπιση του ιερού βράχου συνδέθηκε άμεσα με την προσπάθεια διατήρησης όχι μόνο μιας στρατηγικής θέσης αλλά και ενός εμβλήματος του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η Αθήνα είχε ήδη μετατραπεί στη φαντασία των Ευρωπαίων σε χώρο ιδιαίτερου συμβολισμού, καθώς η τύχη της Ακρόπολης θεωρούνταν συνυφασμένη με την επιβίωση της ίδιας της πολιτισμικής κληρονομιάς της

⁶⁴ D. Dakin, (1999). *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821–1833* (Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, Μτφρ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 274-277.

⁶⁵ Μιτζέλος, ό.π., σ. 35-42.

Ευρώπης⁶⁶. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον ο Φαβιέρος αναδείχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες μορφές της προσπάθειας ενίσχυσης της φρουράς και διατήρησης της ελληνικής αντίστασης στην Αττική⁶⁷.

Η Αθήνα υπήρξε παράλληλα το πεδίο όπου συναντήθηκαν δύο διαφορετικές στρατιωτικές αντιλήψεις που χαρακτήριζαν τον Αγώνα. Από τη μία πλευρά βρισκόταν ο Φαβιέρος και οι αξιωματικοί του Τακτικού Στρατού, οι οποίοι ήταν προσανατολισμένοι στις αρχές των ευρωπαϊκών στρατών, στην πειθαρχία και στις επιχειρήσεις εκ παρατάξεως. Από την άλλη πλευρά βρίσκονταν οι οπλαρχηγοί της Στερεάς Ελλάδας και ιδιαίτερα ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, οι οποίοι βασιζόνταν περισσότερο στην ευελιξία, στις ενέδρες και στη φθορά του αντιπάλου. Η συνύπαρξη αυτών των δύο διαφορετικών στρατιωτικών παραδόσεων δεν ήταν πάντοτε εύκολη, ωστόσο η άμυνα της Αθήνας κατέστησε αναγκαία τη συνεργασία τους απέναντι στην οθωμανική προέλαση⁶⁸. Κατά τις επιχειρήσεις στην Αττική ο Φαβιέρος συνεργάστηκε με τον Καραϊσκάκη, παρά τις σημαντικές διαφορές που χαρακτήριζαν τις στρατιωτικές τους αντιλήψεις. Ο πρώτος εκπροσωπούσε την ευρωπαϊκή παράδοση του τακτικού στρατού, ενώ ο δεύτερος προερχόταν από τον κόσμο των άτακτων κλέφτικων σωμάτων. Παρά τις αρχικές αμοιβαίες επικρίσεις μετά τις επιχειρήσεις στο Χαϊδάρι, οι δύο άνδρες ανέπτυξαν τελικά λειτουργική συνεργασία, γεγονός που συνέβαλε στην καλύτερη οργάνωση των ελληνικών δυνάμεων κατά την εκστρατεία της Αθήνας⁶⁹.

Η επιλογή του Φαβιέρου για την αποστολή ενίσχυσης της Ακρόπολης δεν ήταν τυχαία. Η εμπειρία του στη διοίκηση του Τακτικού Στρατού και η επιτυχία του στην εκπαίδευση και οργάνωση των ελληνικών δυνάμεων τον είχαν καταστήσει έναν από τους πλέον αξιόπιστους στρατιωτικούς ηγέτες της Επανάστασης. Η παρουσία του στην Αττική αντανακλούσε την προσπάθεια της ελληνικής ηγεσίας να αξιοποιήσει στελέχη που μπορούσαν να συνδυάσουν την ευρωπαϊκή στρατιωτική εκπαίδευση με τις ιδιαίτερες συνθήκες του ελληνικού πολέμου. Η άμυνα της Αθήνας αποτελούσε για

⁶⁶ M. Mazower, M. (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση* (Κ. Κουρεμένος, μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σ. 348-355.

⁶⁷ St Clair, ό.π., σ. 280-286.

⁶⁸ Mazower, ό.π., σ. 348-355.

⁶⁹ Brewer, ό.π., σ. 360.

την ελληνική πλευρά ζήτημα όχι μόνο στρατιωτικής αλλά και πολιτικής σημασίας, γεγονός που καθιστούσε τον ρόλο του Φαβιέρου ιδιαίτερα κρίσιμο κατά την τελική φάση της πολιορκίας⁷⁰.

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμβολή του Φαβιέρου στην προσπάθεια ενίσχυσης της πολιορκημένης Ακρόπολης. Τον Δεκέμβριο του 1826 πραγματοποίησε μία από τις πιο τολμηρές επιχειρήσεις της σταδιοδρομίας του στην Ελλάδα, όταν αποβιβάστηκε στον Πειραιά επικεφαλής περίπου 500 ανδρών του Τακτικού Στρατού και κατόρθωσε να διασπάσει τις οθωμανικές γραμμές εισερχόμενος στην πολιορκημένη Ακρόπολη. Η αποστολή περιλάμβανε τη μεταφορά μεγάλων ποσοτήτων πυρομαχικών, συνολικού βάρους περίπου έξι τόνων, γεγονός που ενίσχυσε ουσιαστικά την άμυνα των πολιορκημένων Ελλήνων και συνέβαλε στην παράταση της αντίστασης για αρκετούς ακόμη μήνες. Η επιτυχία της επιχείρησης ενίσχυσε σημαντικά το κύρος του τόσο μεταξύ των Ελλήνων αγωνιστών όσο και στους ευρωπαϊκούς φιλελληνικούς κύκλους, οι οποίοι τη θεώρησαν χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποτελεσματικότητας του Τακτικού Στρατού⁷¹.

Αν και αρχικά σχεδίαζε να επιστρέψει μετά την παράδοση των εφοδίων, ο Φαβιέρος παρέμεινε τελικά στην Ακρόπολη ύστερα από παράκληση των υπερασπιστών της, οι οποίοι επιθυμούσαν να αναλάβει ενεργό ρόλο στη διοίκηση και στην άμυνα του φρουρίου. Η απόφαση αυτή αντανάκλα το κύρος που είχε αποκτήσει μεταξύ των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων και τη σημασία που αποδιδόταν στην εμπειρία και στις οργανωτικές του ικανότητες⁷².

Παρά τις επιτυχίες του στην ενίσχυση της Ακρόπολης, ο Φαβιέρος βρέθηκε αντιμέτωπος με σοβαρά προβλήματα που περιόριζαν την αποτελεσματικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπιζε έντονη πολιτική αστάθεια, ενώ οι αντιπαραθέσεις μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών παραγόντων δυσχέραιναν τον συντονισμό του Αγώνα. Ταυτόχρονα, οι υπερασπιστές της Ακρόπολης υπέφεραν από ελλείψεις σε εφόδια και πολεμοφόδια, ενώ η παρατεταμένη πολιορκία είχε επηρεάσει σημαντικά το ηθικό και τη συνοχή των

⁷⁰ Dakin, ό.π., σ. 275-276.

⁷¹ Καργάκος, 2021, σ. 476-478. Mazower, ό.π., σ. 348-355.

⁷² Brewer, ό.π., σ. 360.

δυνάμεων. Ο ίδιος ο Φαβιέρος επιχείρησε να οργανώσει νέες στρατιωτικές πρωτοβουλίες στην Αττική και τη Βοιωτία, όμως η έλλειψη επαρκούς υποστήριξης, οι λιποταξίες και οι γενικότερες δυσκολίες της ελληνικής πλευράς περιόρισαν τα αποτελέσματα των ενεργειών του. Οι εξελίξεις αυτές αντανακλούν τα ευρύτερα προβλήματα που χαρακτήριζαν την τελική φάση της Επανάστασης, όταν η στρατιωτική προσπάθεια επηρεαζόταν σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική αστάθεια και την έλλειψη αποτελεσματικής κεντρικής διοίκησης⁷³.

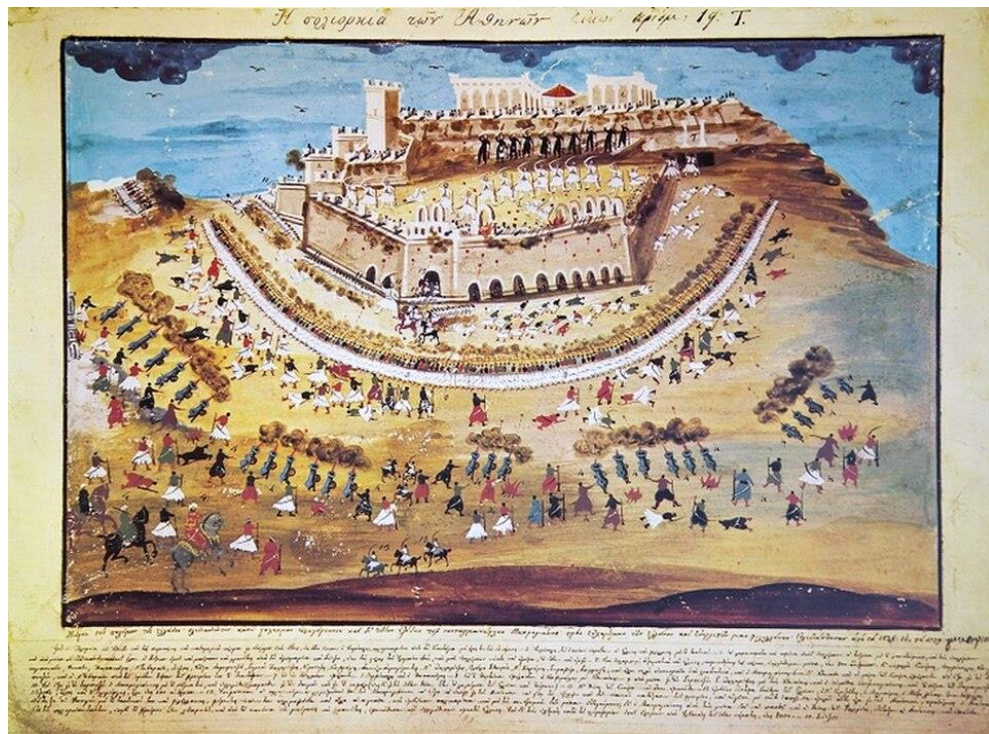
Κατά τους τελευταίους μήνες της πολιορκίας οι δυνατότητες αντίστασης της φρουράς περιορίζονταν συνεχώς. Μετά την αποτυχία των ελληνικών προσπαθειών για την άρση της πολιορκίας, ο Ρίτσαρντ Τσωρτς συνέστησε στον Φαβιέρο και στους υπόλοιπους υπερασπιστές να αποδεχθούν τους όρους συνθηκολόγησης. Η επιλογή αυτή υπαγορεύθηκε κυρίως από τη δυσμενή στρατιωτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί μετά την αποτυχία των επιχειρήσεων διάσωσης της Ακρόπολης και από την αδυναμία περαιτέρω αποτελεσματικής αντίστασης⁷⁴.

Κατά τα έτη 1827-1828 το κύριο πεδίο των στρατιωτικών επιχειρήσεων μεταφέρθηκε γενικότερα στη Στερεά Ελλάδα. Παρά την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και τις διεθνείς εξελίξεις που ακολούθησαν τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, σημαντικά τμήματα της Αττικής και της Ανατολικής Στερεάς παρέμεναν υπό οθωμανικό έλεγχο. Η ελληνική πλευρά επιδίωκε να ενισχύσει τη θέση της τόσο για στρατιωτικούς όσο και για διπλωματικούς λόγους, καθώς η κατοχή εδαφών αποτελούσε κρίσιμο παράγοντα στις διαπραγματεύσεις που θα καθόριζαν τα μελλοντικά σύνορα του ελληνικού κράτους. Η συνέχιση των επιχειρήσεων στην περιοχή κατέστησε αναγκαία την παρουσία έμπειρων στρατιωτικών στελεχών, μεταξύ των οποίων ξεχώριζε ο Φαβιέρος, ο οποίος είχε ήδη αναδειχθεί σε βασικό εκπρόσωπο του Τακτικού Στρατού⁷⁵.

⁷³ Finlay, ό.π., σ. 99-104.

⁷⁴ Brewer, ό.π., σ. 364.

⁷⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 437-438.

Εικόνα 2 . Η Πρώτη Πολιορκία των Αθηνών. Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη. 1836-1839.

3.4. Η εκστρατεία στη Χίο

Μετά τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου και την ενίσχυση της διεθνούς θέσης της Ελληνικής Επανάστασης, αναζωπυρώθηκαν οι προσδοκίες για την ένταξη περιοχών που παρέμεναν εκτός του υπό διαμόρφωση ελληνικού κράτους. Ιδιαίτερα έντονο υπήρξε το ενδιαφέρον των προσφύγων της Χίου, οι οποίοι, μετά την καταστροφή του 1822, συνέχισαν να επιδιώκουν την απελευθέρωση του νησιού και την επανένταξή του στον ελληνικό εθνικό χώρο. Οι Χιώτες συγκρότησαν επιτροπές, συγκέντρωσαν οικονομικούς πόρους και άσκησαν πιέσεις προς την ελληνική κυβέρνηση για την οργάνωση στρατιωτικής επιχείρησης ανακατάληψης της νήσου. Παράλληλα, μετά την πτώση της Ακρόπολης και ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις προωθούσαν διπλωματικές λύσεις μέσω της Συνθήκης του Λονδίνου, η ελληνική κυβέρνηση επιδίωκε να ενισχύσει τη διαπραγματευτική της θέση με νέες στρατιωτικές πρωτοβουλίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αποφασίστηκε η εκστρατεία στη Χίο, της οποίας την ηγεσία ανέλαβε ο Φαβιέρος, καθώς θεωρούνταν ο πλέον κατάλληλος αξιωματικός για μια

επιχείρηση η οποία απαιτούσε συνδυασμό στρατιωτικής οργάνωσης, επιχειρησιακής εμπειρίας και πολιτικής αξιοπιστίας απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις⁷⁶.

Η εκστρατεία της Χίου (1827-1828) υπήρξε μία από τις τελευταίες και πλέον φιλόδοξες στρατιωτικές πρωτοβουλίες της Ελληνικής Επανάστασης, ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσε τη μεγαλύτερη επιχειρησιακή δοκιμασία του Τακτικού Στρατού κατά τα τελευταία έτη του Αγώνα. Για την υλοποίησή της πραγματοποιήθηκε νέα στρατολόγηση ανδρών από τα νησιά του Αιγαίου και συγκροτήθηκε μια δύναμη που περιλάμβανε τρία τάγματα πεζικού, λόχο πυροβολικού, ίλη λογχοφόρων και караβινοφόρων ιππέων, καθώς και σημαντικό αριθμό άτακτων. Η σύνθεση αυτή αντανάκλασε τον υψηλότερο βαθμό στρατιωτικής οργάνωσης που είχε επιτευχθεί έως τότε από τις ελληνικές τακτικές δυνάμεις, προσεγγίζοντας περισσότερο από κάθε προηγούμενη προσπάθεια τα πρότυπα των ευρωπαϊκών στρατών μέσω του συνδυασμού διαφορετικών όπλων υπό ενιαία διοίκηση και πειθαρχία⁷⁷.

Οι ελληνικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Χίο τον Οκτώβριο του 1827 και κατόρθωσαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να θέσουν υπό τον έλεγχό τους το μεγαλύτερο μέρος του νησιού. Οι οθωμανικές δυνάμεις περιορίστηκαν στο ισχυρά οχυρωμένο φρούριο της πόλης, το οποίο ο Φαβιέρος έθεσε σε στενή πολιορκία. Στο πλαίσιο της επιχείρησης οργανώθηκαν χαρακώματα, κανονιοστάσια και άλλα πολιορκητικά έργα, ενώ καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια διακοπής των επικοινωνιών και του ανεφοδιασμού των πολιορκημένων από τα μικρασιατικά παράλια. Παράλληλα, ο Φαβιέρος επιχείρησε να ενισχύσει τον αποκλεισμό χρησιμοποιώντας επανδρωμένες λέμβους για τον έλεγχο των θαλάσσιων διόδων και πραγματοποίησε καταδρομικές επιχειρήσεις στις απέναντι οθωμανικές ακτές με στόχο τη διατάραξη των εχθρικών γραμμών επικοινωνίας⁷⁸.

Παρά τις αρχικές επιτυχίες και τη συστηματική οργάνωση της πολιορκίας, η κατάληψη του φρουρίου αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολη. Οι πολιορκημένοι

⁷⁶ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 433-434. Dakin, ό.π., σ. 277-278.

⁷⁷ Μιτζέλος, ό.π., σ. 42-43.

⁷⁸ Χ. Βυζάντιος, (2020). *Ιστορία του Τακτικού Στρατού 1821-1833: Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων των συμμετέσχοντων Τακτικός Στρατός από του 1821 μέχρι του 1833 μεταγραφείσα μετά πλείστων όσων ιστορικών γεγονότων.* Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία., σ. 283-292.

Οθωμανοί διατηρούσαν θαλάσσια επικοινωνία με τη Μικρά Ασία και μπορούσαν να λαμβάνουν τρόφιμα, πολεμοφόδια και ενισχύσεις. Ταυτόχρονα, η γεωγραφική απομόνωση της Χίου δυσχέραινε τον ανεφοδιασμό των ελληνικών δυνάμεων, ενώ οι οικονομικοί πόροι της κυβέρνησης ήταν περιορισμένοι. Η έλλειψη κατάλληλου πολιορκητικού πυροβολικού, οι καθυστερήσεις στη μισθοδοσία των στρατιωτών, η αδυναμία επιβολής πλήρους ναυτικού αποκλεισμού και οι συγκρούσεις με τοπικούς παράγοντες υπονόμευσαν σταδιακά την αποτελεσματικότητα της επιχείρησης. Οι εξελίξεις αυτές κατέδειξαν ότι ακόμη και ένα οργανωμένο και πειθαρχημένο στρατιωτικό σώμα δεν μπορούσε να επιτύχει τους αντικειμενικούς του σκοπούς χωρίς επαρκή οικονομική, διοικητική και ναυτική υποστήριξη⁷⁹.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε περαιτέρω όταν οι Οθωμανοί κατόρθωσαν να ενισχύσουν τη φρουρά του φρουρίου, ενώ η παρουσία ισχυρών οθωμανικών ναυτικών δυνάμεων προκάλεσε ανασφάλεια στους κατοίκους και στα άτακτα ελληνικά σώματα. Υπό αυτές τις συνθήκες η πολιορκία δεν μπορούσε πλέον να συνεχιστεί αποτελεσματικά και ο Φαβιέρος αναγκάστηκε να οργανώσει την αποχώρηση των δυνάμεών του από το νησί στις αρχές του 1828. Παρά την τελική αποτυχία κατάληψης της Χίου, η εκστρατεία ανέδειξε τόσο τις δυνατότητες όσο και τα όρια του ελληνικού Τακτικού Στρατού. Απέδειξε ότι η οργανωμένη στρατιωτική δράση μπορούσε να επιτύχει σημαντικά επιχειρησιακά αποτελέσματα, αλλά ταυτόχρονα ανέδειξε την ανάγκη ύπαρξης ισχυρών κρατικών μηχανισμών ανεφοδιασμού, οικονομικής υποστήριξης και ναυτικής ισχύος. Η Χίος αποτέλεσε έτσι το τελευταίο μεγάλο εγχείρημα του Φαβιέρου κατά την Επανάσταση και μία από τις χαρακτηριστικότερες εκφράσεις της προσπάθειάς του να εφαρμόσει στην Ελλάδα τις αρχές της ευρωπαϊκής στρατιωτικής οργάνωσης και πειθαρχίας⁸⁰.

⁷⁹ Βυζάντιος, ό.π., σ. 283-292. Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ό.π., σ. 49-50.

⁸⁰ Dakin, ό.π., σ. 312-313. Μιτζέλος, ό.π., σ. 44-45.

Κεφάλαιο 4: Η ιστορική αποτίμηση του Φαβιέρου

4.1 Η πρόσληψη από τους συγχρόνους του

Η άφιξη του Φαβιέρου στην Ελλάδα εντασσόταν στο ευρύτερο φιλελληνικό και διεθνές ενδιαφέρον που είχε αναπτυχθεί υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1820. Η παρουσία του Γάλλου συνταγματάρχη Φαβιέρου, όπως και των Βρετανών αξιωματικών Ρίτσαρντ Τσωρτς και Τόμας Κόχραν, θεωρήθηκε από τους Έλληνες ένδειξη έμπρακτης ευρωπαϊκής υποστήριξης προς τον Αγώνα. Η συμμετοχή τους συνέβαλε όχι μόνο στη στρατιωτική ενίσχυση των ελληνικών δυνάμεων αλλά και στην ενδυνάμωση των δεσμών της Επανάστασης με το ευρωπαϊκό φιλελληνικό κίνημα⁸¹.

Ο Φαβιέρος δεν λειτούργησε ως ένας περιστασιακός φιλέλληνας εθελοντής, αλλά επιδίωξε να γνωρίσει σε βάθος την ελληνική κοινωνία και να συνδέσει τη δράση του με τις πραγματικές ανάγκες του ελληνικού αγώνα. Κατά την πρώτη παραμονή του στην Ελλάδα αφιέρωσε σημαντικό χρόνο στη μελέτη της ελληνικής γλώσσας, της κοινωνίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Επανάστασης, γεγονός που του επέτρεψε να κατανοήσει καλύτερα τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού πολεμικού περιβάλλοντος. Η στάση αυτή συνέβαλε στη διαμόρφωση θετικής εικόνας για το πρόσωπό του μεταξύ πολλών αγωνιστών και πολιτικών, οι οποίοι δεν τον αντιμετώπιζαν απλώς ως ξένο αξιωματικό αλλά ως άνθρωπο που είχε συνδέσει την προσωπική του πορεία με την επιτυχία της ελληνικής υπόθεσης⁸².

Η εμπιστοσύνη αυτή αποτυπώθηκε έμπρακτα το καλοκαίρι του 1825, όταν η ελληνική κυβέρνηση, αντιλαμβανόμενη την αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης των δυνάμεων του Ιμπραήμ με τα υπάρχοντα στρατιωτικά μέσα, αποφάσισε να αναδιοργανώσει τον Τακτικό Στρατό και ανέθεσε τη διοίκησή του στον Φαβιέρο. Στις 30 Ιουλίου 1825 ο Γάλλος αξιωματικός ανέλαβε επίσημα τα καθήκοντά του και προχώρησε σε εκτεταμένη αναδιοργάνωση του στρατεύματος σύμφωνα με

⁸¹ C. M. Woodhouse, (2020). 1821: *Ο πόλεμος της ελληνικής ανεξαρτησίας* (Γ. Καράμπελας, Μτφρ.). Εκδόσεις Παπαδόπουλος, σ. 152-153.

⁸² W. Bruyère-Ostells, (2020). "Le projet de "colonie agricole, industrielle et commerciale": un engagement utopique et révolutionnaire du colonel Fabvier en Grèce? / The "Agricultural, Industrial, and Commercial Colony" Plan: Colonel Fabvier's Utopic and Revolutionary Activism in Greece?, *Siècles*, 49. Ανάκτηση από το διαδίκτυο, Μάιος 2026.

τα ευρωπαϊκά, και ιδιαίτερα τα γαλλικά, στρατιωτικά πρότυπα. Υπό την καθοδήγησή του οργανώθηκαν εκ νέου τα τάγματα πεζικού, ενισχύθηκε το πυροβολικό, ορίστηκαν έμπειροι φιλέλληνες αξιωματικοί ως εκπαιδευτές και δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην πειθαρχία, την εκπαίδευση και τη σαφή στρατιωτική ιεραρχία. Η μεταφορά του τακτικού στρατού από το Ναύπλιο στην Αθήνα το φθινόπωρο του 1825 συνδέθηκε άμεσα με την προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα περισσότερο οργανωμένο και αποτελεσματικό στρατιωτικό σώμα, ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του πολέμου⁸³.

Η ανάθεση αυτής της αποστολής στον Φαβιέρο δεν υπήρξε τυχαία. Οι ελληνικές πολιτικές και στρατιωτικές αρχές θεωρούσαν ότι διέθετε τις απαραίτητες γνώσεις, την εμπειρία και το κύρος για να μετατρέψει τον μέχρι τότε αποσπασματικό τακτικό σχηματισμό σε πραγματικό στρατό ευρωπαϊκού τύπου. Η δράση του κατά τα έτη 1825-1826, τόσο στην εκπαίδευση όσο και στις επιχειρήσεις του Τακτικού Στρατού, συνέβαλε καθοριστικά στην εδραίωση της φήμης του ως ενός από τους σημαντικότερους φιλέλληνες αξιωματικούς της Επανάστασης και ενίσχυσε την αποδοχή του από σημαντικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας και των αγωνιστών⁸⁴.

Όπως αναφέρθηκε, η ελληνική επαναστατική πρόσληψη του Φαβιέρου συνδέθηκε με τη μακροχρόνια δέσμευσή του στον Αγώνα. Σε αντίθεση με αρκετούς φιλέλληνες που παρέμειναν στην Ελλάδα για περιορισμένο χρονικό διάστημα, ο Φαβιέρος συμμετείχε ενεργά στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, ανέλαβε τη διοίκηση του Τακτικού Στρατού και συνέχισε να ενδιαφέρεται για τη στρατιωτική και πολιτική οργάνωση της χώρας ακόμη και πέρα από το πεδίο των μαχών. Για τον λόγο αυτό καταγράφηκε στη συλλογική μνήμη της Επανάστασης ως μία από τις σημαντικότερες φιλελληνικές μορφές, η συμβολή της οποίας δεν περιορίστηκε στις πολεμικές επιχειρήσεις αλλά επεκτάθηκε και στη συγκρότηση των πρώτων στρατιωτικών θεσμών του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους⁸⁵.

Η ευρωπαϊκή εικόνα του Φαβιέρου ενισχύθηκε από την ιδιότητά του ως βετεράνου των Ναπολεόντειων πολέμων. Στη Γαλλία του 19ου αιώνα, οι αξιωματικοί

⁸³ Μιτζέλος, ό.π., σ. 26-29.

⁸⁴ Μιτζέλος, ό.π., σ. 26-32.

⁸⁵ Bruyère-Ostells, ό.π.

οι οποίοι είχαν υπηρετήσει στις μεγάλες εκστρατείες της Αυτοκρατορίας θεωρούνταν φορείς πολύτιμης στρατιωτικής εμπειρίας και επαγγελματικής γνώσης. Μέσα από αυτή την οπτική, ο Φαβιέρος εμφανίστηκε ως εκπρόσωπος μιας γενιάς στρατιωτικών των οποίων βασική επιδίωξη ήταν να μεταφέρουν τις οργανωτικές αρχές, την πειθαρχία και τις μεθόδους των ευρωπαϊκών στρατών σε νέες πολιτικές και στρατιωτικές πραγματικότητες. Η δράση του στην Ελλάδα συνέβαλε στη διαμόρφωση της εικόνας ενός αξιωματικού που επιχειρήσει να προσαρμόσει τα πρότυπα της γαλλικής στρατιωτικής οργάνωσης στις ανάγκες ενός επαναστατικού και υπό διαμόρφωση κράτους⁸⁶.

4.2 Η εικόνα του Φαβιέρου στην ιστοριογραφία

Στην ιστοριογραφία, ο Κάρολος Φαβιέρος παρουσιάζεται ως μία προσωπικότητα που συνδέει την εμπειρία των Ναπολεόντειων πολέμων με τα φιλελεύθερα και εθνικά κινήματα του πρώτου μισού του 19ου αιώνα. Η πορεία του δεν περιορίζεται στη στρατιωτική του δράση στην Ελλάδα, αλλά εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτικών και ιδεολογικών ανακατατάξεων οι οποίες ακολούθησαν την πτώση του Ναπολέοντα και την περίοδο της Παλινόρθωσης. Ως αξιωματικός των γαλλικών στρατών και ενεργός υποστηρικτής φιλελεύθερων ιδεών, ο Φαβιέρος συγκαταλέγεται μεταξύ εκείνων των Ευρωπαίων που αντιμετώπισαν την Ελληνική Επανάσταση ως μέρος ενός ευρύτερου αγώνα για την ελευθερία των λαών και την εθνική αυτοδιάθεση. Για τον λόγο αυτό, η συμμετοχή του στην Ελληνική Επανάσταση ερμηνεύεται όχι μόνο ως στρατιωτική αποστολή, αλλά και ως έκφραση πολιτικής και ιδεολογικής στράτευσης υπέρ των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων της εποχής⁸⁷.

Η σύγχρονη ιστοριογραφία αντιμετωπίζει τον Φαβιέρο ως μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού. Ενώ οι παλαιότερες αφηγήσεις επικεντρώνονταν κυρίως στη συμμετοχή του σε συγκεκριμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι νεότερες προσεγγίσεις εξετάζουν τη δράση του στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτικών, στρατιωτικών και θεσμικών

⁸⁶ P. Dwyer, (2011). "War Stories: French Veteran Narratives and the 'Experience of War' in the Nineteenth Century." *European History Quarterly*, 41(4), 561-585.

⁸⁷ Bruyère-Ostells, ό.π.

μετασχηματισμών που συνόδευσαν τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Ο Φαβιέρος παρουσιάστηκε όχι μόνο ως διοικητής του Τακτικού Στρατού αλλά και ως φορέας ευρωπαϊκών αντιλήψεων σχετικά με την οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων, την πειθαρχία, τη στρατιωτική διοίκηση και τη λειτουργία των κρατικών θεσμών. Η έμφαση αυτή αντανακλά τη σύγχρονη τάση της ιστοριογραφίας να προσεγγίζει την Ελληνική Επανάσταση όχι αποκλειστικά ως πολεμική αναμέτρηση αλλά και ως διαδικασία πολιτικής και θεσμικής οικοδόμησης⁸⁸.

Η ιστοριογραφία εξετάζει ιδιαίτερα τη δράση του κατά την πολιορκία της Αθήνας και τις επιχειρήσεις για τη διάσωση της Ακρόπολης, όπου αναδείχθηκαν τόσο οι δυνατότητες όσο και οι περιορισμοί της ευρωπαϊκής στρατιωτικής σκέψης στο ελληνικό πεδίο επιχειρήσεων. Ο Φαβιέρος και οι ευρωπαίοι αξιωματικοί, οι οποίοι τον πλαισίωναν, παρέμεναν προσηλωμένοι στις αρχές του τακτικού στρατού και της μάχης εκ παρατάξεως, σε αντίθεση με τις πρακτικές του ανταρτοπόλεμου, που είχαν διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Η διαφορά αυτή έγινε εμφανής στις επιχειρήσεις της Αττικής, όπου η συνεργασία του με τον Καραϊσκάκη υπήρξε συχνά δύσκολη, καθώς οι δύο άνδρες εκπροσωπούσαν διαφορετικές στρατιωτικές παραδόσεις και αντιλήψεις για τη διεξαγωγή του πολέμου. Παρά τις δυσχέρειες αυτές, ο Φαβιέρος διατήρησε το κύρος του ως διοικητής του πλέον οργανωμένου τμήματος των ελληνικών δυνάμεων και ως βασικός εκφραστής της προσπάθειας δημιουργίας ενός σύγχρονου τακτικού στρατού κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Παράλληλα, οι νεότερες προσεγγίσεις αναδεικνύουν τον Φαβιέρο ως φορέα εκσυγχρονιστικών αντιλήψεων που υπερέβαιναν το στενά στρατιωτικό πεδίο. Η συμβολή του συνδέθηκε με την προσπάθεια εισαγωγής θεσμών, πρακτικών και μορφών οργάνωσης εμπνευσμένων από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, γεγονός που του προσδίδει ιδιαίτερη θέση στη μνήμη του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού. Έτσι, παρουσιάστηκε όχι μόνο ως φιλέλληνας στρατιωτικός, αλλά και ως χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της σύνδεσης ανάμεσα στον ευρωπαϊκό φιλελευθερισμό, τον στρατιωτικό εκσυγχρονισμό και τα εθνικά κινήματα του 19ου αιώνα. Μέσα από αυτή την οπτική, ο Φαβιέρος αναδείχτηκε ως μία από τις πλέον εμβληματικές μορφές

⁸⁸ Bruyère-Ostells, ό.π.

συνάντησης της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας με τη διαδικασία συγκρότησης του νεότερου ελληνικού κράτους⁸⁹.

Εκτός από τους συγχρόνους του, και στην ιστοριογραφία η ευρωπαϊκή εικόνα του Φαβιέρου συνδέθηκε άμεσα με τη γενιά των αξιωματικών που διαμορφώθηκαν μέσα από τις εμπειρίες των Ναπολεόντειων πολέμων και των πολιτικών ανακατατάξεων που ακολούθησαν την πτώση του Ναπολέοντα. Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται χαρακτηριστικός εκπρόσωπος των στρατιωτικών που συνέδεσαν τη στρατιωτική τους εμπειρία με τα φιλελεύθερα και εθνικά κινήματα της Ευρώπης κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Η συμμετοχή του στην Ελληνική Επανάσταση ερμηνεύεται ως συνέχεια αυτής της ευρύτερης πολιτικής και ιδεολογικής πορείας και όχι απλώς ως μία επαγγελματική στρατιωτική αποστολή. Η παρουσία του, όπως και εκείνη άλλων Ευρωπαίων αξιωματικών, ενίσχυσε τους δεσμούς της Ελληνικής Επανάστασης με το ευρωπαϊκό φιλελληνικό κίνημα και συνέβαλε στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι ο ελληνικός αγώνας αποτελούσε μέρος των ευρύτερων εθνικών και φιλελεύθερων κινήματων της εποχής⁹⁰.

Παράλληλα, η δράση του εξελίχθηκε μέσα σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Οι οικονομικές ελλείψεις, οι πολιτικές αντιπαραθέσεις, οι δυσκολίες συντονισμού με τα άτακτα σώματα και οι περιορισμένες δυνατότητες της επαναστατικής διοίκησης περιόρισαν σημαντικά την αποτελεσματικότητα πολλών από τις πρωτοβουλίες του. Για τον λόγο αυτό, οι σύγχρονες μελέτες αποφεύγουν τόσο την άκριτη εξιδανίκευση όσο και την αυστηρή κριτική του έργου του. Αντιθέτως, τον παρουσιάζουν ως μία προσωπικότητα που επιχείρησε να εφαρμόσει ευρωπαϊκά στρατιωτικά και διοικητικά πρότυπα σε ένα περιβάλλον που διέφερε ουσιαστικά από εκείνο στο οποίο είχε εκπαιδευθεί, καθιστώντας τον μία από τις χαρακτηριστικότερες μορφές της συνάντησης του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού με το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα⁹¹.

Αν και η συμβολή του στη συγκρότηση του Τακτικού Στρατού υπήρξε σημαντική, ο Φαβιέρος δεν έτυχε καθολικής αποδοχής από τους Έλληνες αγωνιστές-

⁸⁹ Mazower, ό.π., σ. 348-355.

⁹⁰ Woodhouse, ό.π., σ. 152-153.

⁹¹ Bruyère-Ostells, ό.π.

απομνημονευματογράφους. Οι προσπάθειές του για την εισαγωγή ευρωπαϊκών προτύπων στρατιωτικής οργάνωσης προκάλεσαν αντιδράσεις, ιδιαίτερα από κύκλους που παρέμεναν προσκολλημένοι στις παραδοσιακές μορφές πολέμου των άτακτων σωμάτων. Ο Κασομούλης αναφέρει ότι πολλοί άτακτοι θεωρούσαν την ενίσχυση του Τακτικού Στρατού «παράκαιρον ζήτημα» σε μια περίοδο κατά την οποία η Επανάσταση αντιμετώπιζε σοβαρούς κινδύνους, ενώ καταγράφει και την ύπαρξη κλίματος δυσαρέσκειας μεταξύ ορισμένων αξιωματικών απέναντι στη διοίκησή του και στη γενικότερη στάση του. Οι αντιδράσεις αυτές συνδέονταν τόσο με διαφορετικές αντιλήψεις για τη διεξαγωγή του πολέμου όσο και με τον ιδιαίτερα επίμονο και συχνά συγκρουσιακό χαρακτήρα του Φαβιέρου, ο οποίος δυσκόλευε ορισμένες φορές τη συνεργασία του με Έλληνες στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες. Ωστόσο, οι επικρίσεις αυτές δεν αναιρούν τη συμβολή του στην επαγγελματοποίηση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, αλλά αναδεικνύουν τις δυσκολίες εφαρμογής ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων στο σύνθετο περιβάλλον της Ελληνικής Επανάστασης⁹². Κάποιοι σύγχρονοί του όμως ανέφεραν μόνο θετικά στοιχεία για τον άνθρωπο και στρατιωτικό Φαβιέρο⁹³.

Επίσης, η επιμονή του στην εφαρμογή ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων τον οδήγησε συχνά σε υποτίμηση των ιδιαιτεροτήτων του πολέμου της Ανεξαρτησίας, ενώ οι επανειλημμένες αποτυχίες συνεργασίας μεταξύ τακτικών και άτακτων σωμάτων ανέδειξαν τα όρια της στρατηγικής του. Παράλληλα, επισημάνθηκε η έντονη δυσπιστία που συχνά εκδήλωνε απέναντι σε Έλληνες πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες, θεωρώντας ότι υπονομευόταν ή εγκαταλειπόταν από τους συνεργάτες του⁹⁴. Παρόλα αυτά η σχέση του με τους στρατιώτες του ήταν πολύ δυνατή, ειλικρινής, βασισμένη στον αμοιβαίο σεβασμό και συχνά αναφέρεται σε αυτούς ως «παιδιά του»⁹⁵.

Ορθά η Τσαγκαράκη ανέδειξε τις διαφορετικές και συχνά αντιφατικές αξιολογήσεις που διαμορφώθηκαν γύρω από το πρόσωπό του ήδη από την εποχή

⁹² Κασομούλης, ό.π., σ. 302-303.

⁹³ Κ. Παπαδόπουλος, *Ανασκευή των εις την ιστορίαν των Αθηνών αναφερομένων*, Αθήνα, 1837, σ. 76-95.

⁹⁴ W. St Clair, (1972). *That Greece might still be free: The philhellenes in the War of Independence*. Toronto: Oxford University Press, σ. 290-291, 318-329.

⁹⁵ *General Fabvier: sa vie militaire et politique*. A Debidour. Paris, 1904, Librairie Plon, σ. 337-358.

της Επανάστασης. Η ανάθεση της διοίκησης του Τακτικού Στρατού σε έναν ξένο αξιωματικό προκάλεσε επιφυλάξεις σε ορισμένους Έλληνες στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι θεωρούσαν ότι τα ευρωπαϊκά πρότυπα οργάνωσης δεν μπορούσαν πάντοτε να εφαρμοστούν στις ιδιαίτερες συνθήκες του ελληνικού πολέμου⁹⁶. Ακόμη και σε βιογραφίες που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα θετικά τον Φαβιέρο διακρίνονται στοιχεία που αναδεικνύουν τις δυσκολίες της σχέσης του με το επαναστατικό περιβάλλον. Ο Φαβιέρος παρουσιάστηκε ως θύμα πολιτικών μηχανορραφιών και άδικων κατηγοριών, ωστόσο οι ίδιες οι επιστολές του αποκαλύπτουν έναν άνθρωπο ιδιαίτερα ευαίσθητο απέναντι στην αμφισβήτηση και συχνά επιρρεπή σε συγκρούσεις με πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες. Οι συνεχείς αναφορές του σε «ραδιουργίες», «παγίδες» και «εγκατάλειψη», καθώς και η απαίτησή του για δημόσια τιμωρία όσων τον κατηγορούσαν, δείχνουν ότι η έντονη προσήλωσή του στην πειθαρχία και στην προσωπική του αντίληψη περί στρατιωτικής διοίκησης δυσχέραινε πολλές φορές τη συνεργασία του με τους Έλληνες οπλαρχηγούς και τις πολιτικές αρχές. Παράλληλα, η αίσθηση ότι αποτελούσε στόχο διαρκών υπονομεύσεων ενίσχυσε το κλίμα καχυποψίας που χαρακτήρισε τις τελευταίες φάσεις της παρουσίας του στην Ελλάδα⁹⁷.

Παρά τις επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν από ορισμένους συγχρόνους του και τη μεταγενέστερη κριτική που έχει ασκηθεί στη στρατηγική και τον χαρακτήρα του, ο Μακρυγιάννης αποδίδει στον Φαβιέρο ιδιαίτερα θετικά χαρακτηριστικά και τον παρουσιάζει ως «ἀγαθὸ καὶ γενναῖο» αξιωματικό, αναγνωρίζοντας τόσο τον πατριωτισμό όσο και τη συμβολή του στις προσπάθειες ανεφοδιασμού και ενίσχυσης της πολιορκημένης Ακρόπολης. Η αναφορά του στον «αθάνατο Φαβιέρο» καταδεικνύει τον σεβασμό που έτρεφε προς το πρόσωπό του και υποδηλώνει ότι, παρά τις αντιπαραθέσεις που χαρακτήρισαν την εποχή, σημαντικό τμήμα των Ελλήνων αγωνιστών αναγνώριζε την αφοσίωση και τις υπηρεσίες του προς την ελληνική υπόθεση⁹⁸. Ο Φαβιέρος κατόρθωσε να συνδέσει το όνομά του με τη σημαντικότερη προσπάθεια συγκρότησης οργανωμένου τακτικού στρατού κατά τη

⁹⁶ Τσαγκαράκη, ό.π, σ. 103-106.

⁹⁷ Debidour, Α. ό.π σ. 337-338.

⁹⁸ Ι. Μακρυγιάννης, (1947). *Απομνημονεύματα* (Τόμ. Α'). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γιάννη Σφακιανάκη. σ. 213.

διάρκεια της Επανάστασης, γεγονός που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη μεταγενέστερη ιστορική του αποτίμηση⁹⁹.

Ιδιαίτερη θέση στις ιστοριογραφικές προσπάθειες κατέχει η εκστρατεία της Χίου κατά τα έτη 1827-1828, η οποία θεωρείται χαρακτηριστικό παράδειγμα τόσο των δυνατοτήτων όσο και των περιορισμών της στρατιωτικής αντίληψης που εκπροσωπούσε ο Φαβιέρος. Παρά την τελική αποτυχία επίτευξης των στρατηγικών της στόχων, η επιχείρηση ανέδειξε την έμφαση που έδινε στην οργάνωση της πολιορκίας, στη δημιουργία οχυρωματικών έργων, στον συντονισμό διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων και στην επιβολή πειθαρχίας στο στράτευμα. Ταυτόχρονα, οι δυσχέρειες που προέκυψαν από την έλλειψη πόρων, τις καθυστερήσεις μισθοδοσίας, τις λιποταξίες, τις παρεμβάσεις τοπικών παραγόντων και τις διαφωνίες με την επιτροπή των Χιωτών κατέδειξαν τα όρια εφαρμογής των ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων σε ένα επαναστατικό περιβάλλον όπου οι τοπικές πολιτικές ισορροπίες, η οικονομική αδυναμία και η απουσία ισχυρών κρατικών μηχανισμών επηρέαζαν καθοριστικά την πορεία των επιχειρήσεων¹⁰⁰.

Στις νεότερες ιστορικές προσεγγίσεις, η σημασία του Φαβιέρου συνδέθηκε λιγότερο με την επιτυχία ή την αποτυχία επιμέρους στρατιωτικών ενεργειών και περισσότερο με τη συμβολή του στη δημιουργία μόνιμων στρατιωτικών δομών, στην επαγγελματοποίηση της στρατιωτικής διοίκησης και στη σταδιακή διαμόρφωση ενός κρατικού μηχανισμού ο οποίος υπερέβαινε τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης των άτακτων σωμάτων. Για τον λόγο αυτό εντάχθηκε μεταξύ των προσωπικοτήτων που συνέβαλαν όχι μόνο στη διεξαγωγή του Αγώνα αλλά και στη θεσμική μετάβαση από την επαναστατική περίοδο προς τη συγκρότηση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους¹⁰¹.

Η παρουσία του Φαβιέρου στη συλλογική μνήμη της Ελληνικής Επανάστασης δεν περιορίστηκε στη σύγχρονη ιστοριογραφία, αλλά αποτυπώθηκε και στις επίσημες πολιτικές μνήμης του ελληνικού κράτους. Κατά την εποχή των επετειακών εορτασμών για τη συμπλήρωση εκατό ετών από την Επανάσταση, η μορφή του

⁹⁹ Τσαγκαράκη, ό.π., σ. 103-106.

¹⁰⁰ Βυζάντιος, ό.π., σ. 283-292.

¹⁰¹ Τσαγκαράκη, ό.π., σ. 106-111.

Γάλλου φιλέλληνα εντάχθηκε στο ευρύτερο εθνικό αφήγημα των αγωνιστών και των υποστηρικτών του Αγώνα. Ειδικότερα, το 1927, με αφορμή τη συμπλήρωση ενός αιώνα από τη διάσπαση της πολιορκίας της Ακρόπολης, ανεγέρθηκε αναθηματική στήλη προς τιμήν του στο σημείο της επιχείρησης, ενώ εκδόθηκε και αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων αφιερωμένη στη δράση του. Οι πρωτοβουλίες αυτές καταδεικνύουν ότι η ελληνική πολιτεία αναγνώριζε τον Φαβιέρο ως μία από τις εμβληματικές φυσιογνωμίες του φιλελληνισμού και ως πρόσωπο που συνδέθηκε άμεσα με κρίσιμες στιγμές της Επανάστασης. Παράλληλα, η ένταξή του στο επετειακό πρόγραμμα των εκατονταετηρίδων φανέρωσε τον τρόπο με τον οποίο η ιστορική μνήμη αξιοποίησε τη μορφή του για να αναδείξει τη συμβολή των ξένων φιλελλήνων στη διαμόρφωση του ελληνικού εθνικού κράτους¹⁰².

Καταλήγουμε ότι η ιστοριογραφική εικόνα του Φαβιέρου διαμορφώθηκε γύρω από δύο αλληλένδετους άξονες: αφενός τη στρατιωτική του δράση ως διοικητή του Τακτικού Στρατού και αφετέρου τη συμβολή του στη μεταφορά ευρωπαϊκών οργανωτικών και θεσμικών προτύπων στην επαναστατημένη Ελλάδα. Η παρουσία του συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάπτυξη του Τακτικού Στρατού, στην εισαγωγή σύγχρονων στρατιωτικών πρακτικών και στη σταδιακή διαμόρφωση των πρώτων μόνιμων στρατιωτικών θεσμών του ελληνικού κράτους. Μέσα από αυτή την οπτική αναδείχτηκε ως μία από τις πλέον χαρακτηριστικές μορφές της συνάντησης της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας, του στρατιωτικού εκσυγχρονισμού και του ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος κατά τον 19ο αιώνα¹⁰³.

¹⁰² Χ. Κουλούρη, (2021). *Φουστανέλες και χλαμύδες: Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821-1930* (2η έκδ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 503.

¹⁰³ Dakin, ό.π., σ. 312-313.

Συμπεράσματα

Η μελέτη της προσωπικότητας και της δράσης του Φαβιέρου αναδεικνύει μία από τις σημαντικότερες πτυχές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821: την προσπάθεια μετάβασης από τις παραδοσιακές μορφές πολέμου και πολιτικής οργάνωσης προς ένα περισσότερο συγκροτημένο και θεσμοθετημένο κράτος. Η συμβολή του Γάλλου αξιωματικού δεν περιορίζεται στη συμμετοχή του σε συγκεκριμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά συνδέεται άμεσα με τη διαδικασία συγκρότησης του Τακτικού Στρατού και με την εισαγωγή ευρωπαϊκών προτύπων στρατιωτικής διοίκησης, εκπαίδευσης και πειθαρχίας στον ελληνικό χώρο. Μέσα από αυτή την οπτική, ο Φαβιέρος αποτελεί μία από τις χαρακτηριστικότερες μορφές της συνάντησης του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού με τις ανάγκες του ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Η δράση του κατά τα έτη 1825-1828 κατέδειξε τόσο τις δυνατότητες όσο και τα όρια του εγχειρήματος δημιουργίας τακτικού στρατού στην επαναστατημένη Ελλάδα. Η εκστρατεία της Καρύστου υπήρξε η πρώτη μεγάλη δοκιμασία του νέου στρατιωτικού σώματος και ανέδειξε τις δυσκολίες εφαρμογής των αρχών του ευρωπαϊκού τακτικού πολέμου σε ένα περιβάλλον που χαρακτηριζόταν από περιορισμένους πόρους, ασταθή ανεφοδιασμό και ατελείς διοικητικούς μηχανισμούς. Παρά την αποτυχία της επιχείρησης, η συγκεκριμένη εκστρατεία κατέδειξε ότι η δημιουργία ενός οργανωμένου στρατού αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για τη στρατιωτική και πολιτική επιβίωση της Επανάστασης. Ταυτόχρονα, φανέρωσε τις αντιθέσεις που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στους υποστηρικτές των ευρωπαϊκών στρατιωτικών προτύπων και στους εκπροσώπους των παραδοσιακών άτακτων σωμάτων, οι οποίοι αντιμετώπιζαν με επιφυλακτικότητα τις προσπάθειες στρατιωτικού εκσυγχρονισμού.

Ακόμη πιο χαρακτηριστική υπήρξε η συμβολή του Φαβιέρου κατά την πολιορκία της Αθήνας και της Ακρόπολης. Η επιτυχής είσοδός του στην πολιορκημένη από τους Οθωμανούς Ακρόπολη, τον Δεκέμβριο του 1826, επικεφαλής δυνάμεων του Τακτικού Στρατού, μεταφέροντας πολύτιμα εφόδια και πυρομαχικά, αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες στρατιωτικές ενέργειες των τελευταίων ετών της

Επανάστασης. Η επιχείρηση αυτή ενίσχυσε το κύρος του τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη, καθώς προβλήθηκε ως απόδειξη της αποτελεσματικότητας ενός οργανωμένου στρατιωτικού σώματος. Παράλληλα, οι εξελίξεις στην Αθήνα ανέδειξαν τη δυσκολία συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών στρατιωτικών παραδόσεων, όπως εκφράστηκαν από τον Φαβιέρο και τον Καραϊσκάκη. Η συνύπαρξη του τακτικού και του άτακτου πολέμου υπήρξε αναγκαία για την επιβίωση του Αγώνα, αλλά ταυτόχρονα αποτέλεσε πηγή συνεχών εντάσεων και διαφωνιών.

Η εκστρατεία της Χίου αποτέλεσε το τελευταίο μεγάλο στρατιωτικό εγχείρημα του Φαβιέρου κατά τη διάρκεια της Επανάστασης και ανέδειξε με ιδιαίτερη σαφήνεια τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες του Τακτικού Στρατού. Η επιχείρηση οργανώθηκε με υψηλό βαθμό πειθαρχίας και συντονισμού, περιλάμβανε τη συνεργασία διαφορετικών όπλων και αξιοποίησε τεχνικές πολιορκίας που παρέπεμπαν στα ευρωπαϊκά στρατιωτικά πρότυπα της εποχής. Ωστόσο, οι οικονομικές δυσχέρειες, η έλλειψη ναυτικής υποστήριξης, οι αδυναμίες ανεφοδιασμού και οι πολιτικές παρεμβάσεις υπονόμευσαν σταδιακά την αποτελεσματικότητα της επιχείρησης. Η τελική αποτυχία της δεν αναιρεί τη σημασία της, ως χαρακτηριστικού παραδείγματος των δυσκολιών που αντιμετώπιζε η επαναστατημένη Ελλάδα στην προσπάθεια δημιουργίας μόνιμων και αποτελεσματικών στρατιωτικών θεσμών.

Η ιστορική και ιστοριογραφική αποτίμηση του Φαβιέρου έχει μεταβληθεί σημαντικά με την πάροδο του χρόνου. Οι παλαιότερες αφηγήσεις επικεντρώνονταν κυρίως στην επιτυχία ή την αποτυχία συγκεκριμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων και συχνά αξιολογούσαν το έργο του με βάση τα άμεσα επιχειρησιακά αποτελέσματα. Αντίθετα, η σύγχρονη ιστοριογραφία προσέγγισε τη δράση του μέσα από ένα ευρύτερο πρίσμα, αναδεικνύοντας τη συμβολή του στη διαδικασία στρατιωτικού εκσυγχρονισμού και κρατικής συγκρότησης. Ο Φαβιέρος παρουσιάστηκε ως φορέας ευρωπαϊκών οργανωτικών και πολιτικών αντιλήψεων, ο οποίος επιχείρησε να μεταφέρει στην Ελλάδα πρακτικές που είχαν διαμορφωθεί μέσα από την εμπειρία των Ναπολεόντειων πολέμων και των φιλελεύθερων κινημάτων της Ευρώπης.

Παράλληλα, η εικόνα του στην ελληνική ιστορική μνήμη δεν υπήρξε μονοδιάστατη. Η παρουσία ενός ξένου αξιωματικού στην ηγεσία του Τακτικού

Στρατού προκάλεσε επιφυλάξεις και αντιδράσεις ήδη από την εποχή της Επανάστασης. Ωστόσο, η μακροχρόνια παρουσία του στην Ελλάδα, η προσπάθειά του να κατανοήσει τις ιδιαίτερες συνθήκες του Αγώνα και η προσήλωσή του στη δημιουργία οργανωμένων στρατιωτικών δομών συνέβαλαν στη σταδιακή διαμόρφωση μιας θετικής ιστορικής εικόνας. Στη νεότερη ιστοριογραφία αναγνωρίστηκε ως μία προσωπικότητα η οποία δεν ταυτίστηκε απλώς με τον φιλελληνισμό της εποχής, αλλά συμμετείχε ενεργά στη διαδικασία διαμόρφωσης των πρώτων στρατιωτικών και διοικητικών θεσμών του ελληνικού κράτους.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η συμβολή του Φαβιέρου υπερβαίνει τα όρια της καθαρά στρατιωτικής ιστορίας. Η σημασία του δεν εντοπίζεται μόνο στις μάχες που έδωσε ή στις εκστρατείες που διοίκησε, αλλά κυρίως στην προσπάθειά του να θεμελιώσει μια νέα αντίληψη για την οργάνωση του στρατού και του κράτους. Μέσα από τη δράση του αποτυπώθηκε η μετάβαση της Ελληνικής Επανάστασης από τις παραδοσιακές μορφές ένοπλης κινητοποίησης προς τη δημιουργία μόνιμων θεσμών, οι οποίοι αποτέλεσαν τη βάση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Για τον λόγο αυτό, ο Φαβιέρος δικαίως κατέλαβε ιδιαίτερη θέση τόσο στην ελληνική όσο και στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία ως μία από τις πλέον εμβληματικές μορφές της σύνδεσης του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού, του στρατιωτικού εκσυγχρονισμού και του ελληνικού αγώνα για ανεξαρτησία.

Δημοσιευμένες πηγές

Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821–1832 (1971). “Αι Εθνικαί Συνελεύσεις, τόμος Γ΄: Πράξεις της Α΄ Εθνικής Συνελεύσεως.” Αθήναι: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Βυζάντιος, Χ. (2020). *Ιστορία του Τακτικού Στρατού 1821–1833: Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων των συμμετέσχεν ο Τακτικός Στρατός από του 1821 μέχρι του 1833 μεταγραφείσα μετά πλείστων όσων ιστορικών γεγονότων*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

Κασομούλης, Ν. (2005). *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων από τα 1821 μέχρι των 1833* (Τόμος 2). Αθήνα: Εκδόσεις Βεργίνα.

Μακρυγιάννης, Ι. (1947). *Απομνημονεύματα* (Τόμ. Α΄). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γιάννη Σφακιανάκη.

Βιβλιογραφία

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. (2009, 6 Μαρτίου). “Φαβιέρος Κάρολος (1782–1855).” Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, www.argolikivivliothiki.gr. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Βακαλόπουλος, Α. Ε. (2007). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη.

Barlagiannis, A. (2022). From warriors to soldiers: Regularising military logistics and the emergence of military medicine. The case of the *armatoles* (c. 1800–1831). *Historein*, 20(1). Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Brewer, D. (2004). *Η φλόγα της ελευθερίας: Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, 1821-1833* (Γ. Σχορετσανίτης, Μτφρ.). Εκδόσεις Ενάλιος.

Bruyère-Ostells, W. (2020). “Le projet de “colonie agricole, industrielle et commerciale”: un engagement utopique et révolutionnaire du colonel Fabvier en Grèce? / The “Agricultural, Industrial, and Commercial Colony” Plan: Colonel Fabvier’s Utopic and Revolutionary Activism in Greece?”. *Siècles*, 49. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Dakin, D. (1999). *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821–1833* (Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, Μτφρ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Debidour, A. (1904). *Le Général Fabvier: Sa vie militaire et politique*, Paris: Librairie Plon.

- de Lange, E. (2023). "Navigating the Greek Revolution before Navarino: Imperial interventions in Aegean waters, 1821–1827." *Journal of Modern European History*, 21(2), 181–198. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.
- Dwyer, P. (2011). "War Stories: French Veteran Narratives and the 'Experience of War' in the Nineteenth Century." *European History Quarterly*, 41(4), 561–585. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.
- Finlay, G. (2021). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμ. Γ'). Απόδοση στη νέα ελληνική της μετάφρασης του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Αθήνα: Το Βήμα.
- Gordon, T. (2010). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμος 2). Μτφρ. Αλεξάνδρα Κατσώνη. Αθήνα: Εκδόσεις Αρχιπέλαγος.
- Καργάκος, Σ. Ι. (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καρουζάκης, Γ. (2024). "Κάρολος-Νικόλαος Φαβιέρους: Η φιλελληνική περιπέτεια ενός φλογερού πνεύματος." *Πρόσωπα + Ιστορίες*, τεύχος 14. *Η Καθημερινή*, 23 Απριλίου 2024. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.
- Κατσουγιαννόπουλος, Θ., & Μπουρτζής, Γ. (2020). «Η εξωτερική επέμβαση στην επαναστατημένη Ελλάδα (με έμφαση στον ρόλο των τριών Μεγάλων Δυνάμεων)». *Pro Justitia*, 3, 179–198. <https://doi.org/10.26262/rj.v3i3.8182>. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.
- Κουλούρη, Χ. (2021). *Φουστανέλες και χλαμύδες: Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821–1930* (2η έκδ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Mazower, M. (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση* (Κ. Κουρεμένος, μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Μιτζέλος, Θ.-Σ. (2019). Προσπάθειες δημιουργίας ελληνικού τακτικού στρατού 1821–1831: Οργάνωση, δράση και λειτουργία. Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Παπαδόπουλος Κ., *Ανασκευή των εις την ιστορίαν των Αθηνών αναφερομένων*, σ. 76-95, Αθήνα, 1837.
- Σουρμελής Δ., *Ιστορία των Αθηνών*, Εν Αιγίνη, Α. Κορομηλάς, 1834.
- St Clair, W. (2008-2022). *Και πάλι μια ελεύθερη Ελλάδα!* (μτφρ. Γ. Μπλανάς). Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη.
- St Clair, W. (2022). *Who Saved the Parthenon? A New History of the Acropolis Before, During and After the Greek Revolution*. London: Open Book Publishers.
- St. Clair, W. (1972). *That Greece might still be free: The philhellenes in the War of Independence*. Toronto: Oxford University Press.

Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. (2025). *Η συμβολή των φιλελλήνων στη δημιουργία του ελληνικού τακτικού στρατού και ναυτικού: Πρακτικά ημερίδας*, 9 Μαΐου 2025. Εκδόσεις Γκοβόστη.

Tolias, G. (2017). "The resilience of Philhellenism." *The Historical Review/La Revue Historique*, 13, 51–70. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Τρικούπης, Σ. (2012). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμος 3). Αθήνα: Παναγιώτης Ασλάνης.

Τσαγκαράκη, Α. (2021). *Οι Γάλλοι φιλέλληνες στον Αγώνα της ανεξαρτησίας: Η συμβολή των Γάλλων στην οργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821–1831*. Αθήνα: Εκδόσεις Παρισιάνου.

Tsagkaraki A. (2019). "L'ardent philhellénisme du général Charles Fabvier." *Revue Historique des Armées*, 297(4), 112–124. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Wallace, J., & Lambropoulos, V. (2021). "Hellenism, philhellenism and classical reception: Commemorating the 1821 revolution." *Classical Receptions Journal*, 13(4), 571–596. Ανάκτηση από το διαδίκτυο Μάιος 2026.

Woodhouse, C. M. (2020). *1821: Ο πόλεμος της ελληνικής ανεξαρτησίας* (Γ. Καραμπέλας, Μετ.). Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Χάου, Σ. Γ. (1997). *Ιστορική σκιαγραφία της Ελληνικής Επανάστασης* (Ι. Χατζηεμμανουήλ, μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Εκάτη.

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

ΔΡΙΒΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ